

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XVII.

Číslo 3.

September 2019

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Q Ako sme v Bystrickom Permonu č. 2, ročník XVII, Jún 2019 opisovali záhadu - tabuľu nachádzajúcu sa na skale v Malachovskej doline, tak sme sa zároveň opytovali, či by nám niekto z čitateľov vedel objasniť jej existenciu. Na akékoľvek otázky v spojitosti s tabuľou sme po dlhom hľadaní našli odpoveď v článku: Dejiny cestnej dopravy na Slovensku!

TABUĽA NA SKALE V MALACHOVskej DOLINE VYJASNEŇÁ

Oto Tomeček: K problematike výskumu reliktov starých vozových ciest na strednom Slovensku. Str. 13, citujem:

Pre účely vozovej cesty bola komunikácia upravovaná v druhej polovici 18. storočia. Od tohto obdobia ju nachádzame pravidelne zakreslenú na viacerých mapách z 18. a 19. storočia. Spodné úseky týchto ciest boli z oboch strán premenené na asfaltové cesty. Ich časti vo vrchných polohách boli zase zmenené na lesné cesty. Z tohto dôvodu tu nachádzame len nepatrné pozostatky pôvodných cestných úvozov, zväčša tých najstrmších úsekoch oboch ciest. Na ich trasách sa však zachovali iné zaujímavé pamiatky upozorňujúce na vek a význam týchto ciest v minulosti.

Pri ceste cez Tri Kríže sa z bystrickej prípadne radvanskej strany zachovala pamättná tabuľa Karola Radvanského osadená na skale pri ceste datovaná rokom 1600 a renovovaná v roku 1886.

Takto máme jasnú odpoveď na dnes už neexistujúcu záhadu, lebo je to len pamiatka upozorňujúca na vek a význam tejto cesty v minulosti, pešia a vozová – Poštová cesta, z Radvane cez Malachov do Kremnice.

Ján Vicen

FRANTIŠEK II. RÁKOCZI A ZRIADENIE POŠTY V BANSKEJ BYSTRICI

17. storočie bolo časom stavovských povstaní a neustálej hrozby zo strany Osmanskej ríše. Situácia sa začala pozvoľna meniť po roku 1683, keď boli Osmaní porazení pri Viedni. I tak storočie nepokojov zasiahli ďalšie povstania. V čele toho posledného stál knieža František II. Rákoczi. Začiatkom júna v roku 1703 využil skutočnosť, že Habsburgovia sa zapojili do vojny o španielske dedičstvo a začali na západ presúvať vojsko. Jeho prezieravá politika a sľuby prilákali na jeho stranu nielen poddaných, ale postupne aj šľachtu. V roku 1704 už kontroloval celé územie súčasného Slovenska. Banská Bystrica sa rýchlo dostala do pozornosti aj samotného kniežata.

Pokračovanie na str. 7.

František II. Rákoczi

UMIESTNENIE A STAVBA MÚZEA SNP V BANSKEJ BYSTRICI

V tomto roku oslavujeme 75. výročie Slovenského národného povstania. Ide o jeden z najvýznamnejších historických medzníkov slovenského národa, v ktorom sa prejavila jeho túžba po slobode a svojbytnosti. Udalosti, ktoré sa odohrali v roku 1944 sa hlboko vpísali aj do kolektívnej pamäti. Hoci bolo SNP potlačené, v konečnom dôsledku aj ono prispelo k vytúženej slobode a mieru. Je pochopiteľné a oprávnené, že ľudia si tieto udalosti začali pripomínať.

Prvé oslavy SNP sa konali v Banskej Bystrici už nasledujúci rok, v auguste 1945. Boli to výnimočné oslavy, ktoré sa niesli v duchu živých spomienok a ešte v eufórii zo skončenia vojny. Na túto zvláštnu atmosféru spomínajú aj jej účastníci a tiež dodávajú, že už nikdy neboli oslavy SNP také spontánne, ako vtedy. Zrejme už spoločne s pripomienkou prvých osláv SNP sa zrodila aj myšlienka výstavby pietneho miesta – dôstojného pamätníka padlým v povstaní.

Slovenská národná galéria a portál Web umenia uchováva niekoľko výtvarných diel, architektonických návrhov pamätníka SNP z roku 1948 (?) a z roku 1957. O týchto zachovaných návrhoch (aj o určitých pochybnostiach) bude písané v ďalších príspevkoch. I keď niektorí architekti v rámci svojich projektov pamätníka SNP navrhovali aj priestor pre expozície, samostatná myšlienka vzniku múzea sa zrodila v roku 1953, a to v záveroch vedeckej konferencie, ktorú zorganizovala SAV. Reálne ukotvenie tejto myšlienky nastalo až 22. decembra 1954 v Uznesení 49. schôdzky Sekretariátu ÚV KSS, ktoré o. i. skonštatovalo, že múzeum má sídliť v Banskej Bystrici. K zlúčeniu idey pamätníka s múzeom došlo až po roku 1957, zrejme až po vyhodnotení urbanistickej súťaže.

Pokračovanie na str. 2.

UMIESTNENIE A STAVBA MÚZEA SNP V BANSKEJ BYSTRICI

Pokračovanie zo str. 1.

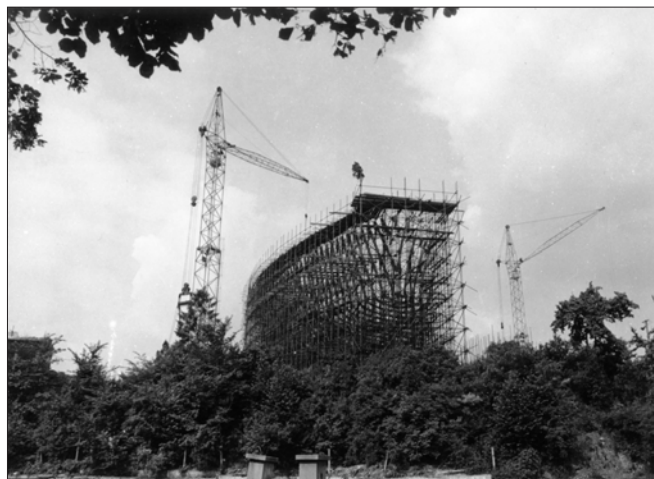
Realizácia myšlienky však už nebola taká priamočiara a ani rýchla. Už pri prvých projektoch pamätníka SNP z roku 1948 sa uvažovalo o dvoch miestach. Jedným z nich boli priestory pod hradnými múrmi mesta t. j. približne priestory, kde je pamätník a múzeum dnes, ale veľmi vážnym kandidátom na realizáciu projektu bol aj Bánoš.

Múzeum vzniklo ku dňu 8. mája 1955 a jeho prvým sídlom sa stala budova historickej radnice, kde bola už o rok skôr, pri príležitosti 10. výročia SNP nainštalovaná stála múzejná expozícia. V roku 1957 SAV priznala Múzeu SNP vedecký charakter, a tak sa stalo celonárodným múzejným a vedeckým ústavom. Nové inštitucionálne postavenie múzea si vyžadovalo aj adekvátne priestorové kapacity a technické vybavenie. Preto sa oprášila aj pôvodná myšlienka výstavby dôstojného pamätníka, tentokrát už spojeného s múzeom. Spôчатку boli v hre obe pôvodné lokality t. j. aj lokalita na Bánoši. Avšak pre potreby múzea priestor mimo mesta veľmi nevyhovoval a stavať dve samostatné stavby bolo najmä ekonomicky náročné. Víťazmi urbanistickej súťaže sa nakoniec stali Milan Kodoň a Emanuel Hruška, ktorí navrhli priestor pre múzeum v historickej časti mesta tak, ako ho poznáme dnes.

Po urbanistickom riešení priestoru prišiel čas pre architektonické stvárnenie budovy múzea. Od roku 1959 na jej realizácii pracoval architekt Dušan Kuzma v spolupráci s umelcom Jozefom Jankovičom, ktorý vytvoril ústredné súsošie „Obete varujú“. Pri výstavbe budovy bola odstránená časť Kapitulskej a celá Nová a Mäsiarska ulica. Výstavba začala v roku 1966 a ukončená bola v roku 1969, keď sem definitívne presídlilo Múzeum SNP.

(Fotografie a informácie sú použité z webovej stránky múzea SNP a ďalších zdrojov.)

Richard R. Senčák

SYN SLÁVNEHO SLOVÁKA NA ČELE NAJSTARŠEJ ČESKEJ BANKY

Karola Kuzmányho poznáme predovšetkým ako autora hymnickej piesne *Kto za pravdu horí* a ako prvého podpredsedu Matice slovenskej, menej už ako spoluzakladateľa jednej z prvých slovenských sporiteľní v Banskej Bystrici. Stalo sa tak roku 1845 a jeho spoločníkom bol básnik Samo Chalupka, autor známeho *Mor ho!* Táto aktivita dvoch mužov ducha nie je všeobecne známa možno aj preto, že neskôr sa sporiteľňa dostala do „neslovenských“ rúk a na zakladateľské úsilie Karola Kuzmányho a Sama Chalupku sa zabudlo.

Kuzmányho syna Pavla, ktorý sa narodil v Banskej Bystrici 3. júla 1835 ako jedno z piatich detí Karola a jeho manželky Karolíny rodenej Kellnerovej, poznáme ešte menej. A pritom to bol muž, ktorý sa angažoval ako spisovateľ a zároveň aj ako bankový direktor. A navyše bol prvým riaditeľom najstaršej českej banky - Živnostenskej banky. Naša minulosť je poľom neoraným a komu inému ako nám, prichádza poorať ho? Kedy, keď nie teraz a kto, ak nie my?

Pavol Kuzmány navštevoval ľudovú školu, a potom aj gymnázium v rodisku v Banskej Bystrici, ale realku už ukončil v rokoch 1849 – 1852 vo Viedni, čo súviselo s otcovými aktivitami. Od decembra 1849 bol Karol Kuzmány profesorom praktickej teológie na viedenskej univerzite. Po skončení realky, a to až do roku 1869 žil a pracoval vo Viedni aj Pavol Kuzmány. Bol železničným úradníkom, a potom, až do odchodu do Prahy pracoval ako hlavný účtovník C. k. privátneho ústavu pre úver pozemkový.

A potom sa to stalo: „Do obchodného rejstříku zapsána byla Živnostenská banka pro Čechy a Moravu v Praze dne 14. ledna 1869 a dne 21. ledna byl pak registrován jako první ředitel banky pán Pavel Kuzmány, rodem Slovák“, čítame v knihe o začiatkoch Živnostenskej banky, vydané v Prahe ešte roku 1918. Preto sa stal práve on Slovákom, prvým riaditeľom Živnostenskej banky, ktorá vznikla ako ústredňa českých a

moravských záložní? Odpoveď na túto otázku nepoznali ani autori spomínanej knihy. A aj pramene, ktoré sa ponajviac nachádzajú v českých archívoch (vrátane Archívu Českej národnej banky) a ku ktorým sme sa vďaka ochote českých kolegov radových archivarov dostali, sú veľmi strohé a skúpe a poskytujú v tejto veci len málo informácií.

Vie sa, že do spojenia so Živnostenskou bankou sa P. Kuzmány dostal prostredníctvom Aloisa Olivu, ktorého poznal pravdepodobne zo svojej viedenskej obchodnej činnosti. Oliva presadzoval Kuzmányho veľmi dôsledne, dalo by sa povedať až tvrdohlavo, až napokon ho presadil, a to proti vôli celého zakladajúceho výboru banky. Niektorí českí autori konštatujú, že „okrem priania Aloisa Olivu neexistovali významnejšie dôvody, aby sa práve Kuzmány stal riaditeľom“, pretože „medzi českými podnikateľmi bolo dostatok rovnako dobre fundovaných“. Predpoklad, že v tomto prípade išlo o snahu demonštrovať hmatateľným spôsobom česko – slovenskú vzájomnosť v časoch monarchie, považujú českí autori za nepravdepodobnú.

So zakladajúcim výborom rokoval P. Kuzmány výlučne prostredníctvom A. Olivu. Jeho prostredníctvom poslal 18. novembra 1868 svoje podmienky, pri splnení ktorých bol ochotný prijať miesto riaditeľa Živnobanky. Žiadal 4000 zlatých (teda asi 90.000 eur) ročného platu a 25 percent z neho ako príspevok na byt. V treťom roku chcel zvýšenie platu na 4500 zlatých a každý ďalší rok ďalšie zvýšenie až do výšky 6000 zlatých. Okrem toho žiadal tantiemu a zabezpečenie penzie pre seba i celú svoju rodinu (s manželkou Máriou rodenu Suesovou mal dve dcéry). V prípade výpovede chcel odstupné vo výške 20 000 zlatých. Kuzmány teda nebol „lacný“ (ale ani drahší ako súčasní šéfovia slovenských komerčných bánk).

Marián Tkáč

JÁN SVETLÍK A JEHO KONCEPCIE PAMÄTNÍKA SNP

Slovenská národná galéria uchováva dva súbory výtvarných diel – návrhov na stvárnenie pamätníka SNP v Banskej Bystrici. Starší súbor, ktorý je datovaný rokom 1948, vytvoril architekt Ján Svetlík. Datovanie týchto diel je však sporné pretože na čiernobielych fotografiách, ktoré zachytávajú priestorové modely je vidieť, že je do návrhu vkomponovaná lanovka z Kostiviarskej do cementárne, ktorá však bola spustená až o 10 rokov neskôr.

Ján Svetlík sa narodil 1. 2. 1912 v Hybiach a preslávil sa najmä ako tvorca Slavína v Bratislave. V Banskej Bystrici a okolí však nebol neznámy, napríklad v roku 1941 vytvoril územný plán Ľubietovej. Počas svojej aktívnej kariéry realizoval spoločne s inými autormi vyše 30 pomníkov a on sám za najvýznamnejší považoval pamätník SNP nad obcou Lubina. Ján Svetlík zomrel 8. 12. 1997 v Bratislave.

Pamätník na Slavíne bol postavený v rokoch 1957 až 1960, čo je však zaujímavé, že až nápadne sa podobá na projekt, ktorý Ján Svetlík navrhol realizovať na Bánoši v Banskej Bystrici. Je otáznosť, či projekt na Bánoši bol predchodcom Slavína a nejakým ideovým východiskom, alebo vznikali oba súbory súčasne. V oboch prípadoch ide o monumentálne, až megalomanské stavby (najmä pamätník na Bánoši), ktoré by zásadným spôsobom zmenili charakter krajiny. Jeho návrhy predstavujú niekoľko riešení priestoru, ako aj variabilnosti samotného pamätníka. K riešeniu na Bánoši vznikol aj už spomínaný priestorový model, z ktorého sú na portáli SNG k dispozícii 3 čiernobiely fotografie.

Ján Svetlík riešil aj urbanistickú situáciu v meste Banská Bystrica. V zbierkach Slovenskej národnej galérie sa nachádza pôdorys a ďalšia čiernobiela fotografia priestorového modelu vytvoreného na základe jeho návrhu. Podľa neho mal byť využitý celý priestor pod súčasným pamätníkom

Model pamätníka Na Bánoši z vtáčej perspektívy

Perspektíva

Interiér pamätníka

SNP až po triedu SNP. I keď Sídliisko navrhol zastávať veľmi podobne, ako ho poznáme dnes, priestor medzi ním a pamätníkom má už v jeho návrhu diametrálne iný charakter. Napríklad so žiadnym parkom pod Múzeom SNP, ako ho poznáme dnes sa v ňom nepočítalo. V každom prípade v podobe týchto návrhov sa zachoval zaujímavý materiál, ktorý by významne zmenil charakter mesta. Otázka znie: či v dobrom, alebo nie. Použité materiály sú zo zbierok SNG, Webu umenia a ďalších zdrojov.

LADISLAV BEISETZER A NÁVRH PAMÄTNÍKA SNP NA BÁNOŠI

Ďalším slovenským architektom a urbanistom, ktorý sa zapojil do súťaže o architektonické stvárnenie pamätníka SNP v Banskej Bystrici, bol Ladislav Beisetzer. Narodil sa 25. 10. 1921 v Prešove a bol pomerne plodným autorom. Pre zaujímavosť - vyhľadávateľ Webu umenia našiel 14. 7. 2019 v spojitosti s jeho menom 4 752 diel. Bol pomerne široko orientovaný architektom, navrhoval pamätníky, urbanistické riešenia priestorov, rôzne objekty, ale aj sochy. Okrem návrhov a realizácií architektonických diel sa venoval aj teórii a vede. Pôsobil na Slovenskej technickej univerzite v Bratislave, Stavebnej fakulte, ktorej boli v roku 1965 spoločne s Ladislavom Snopkom poverení stvárnením emblému, insígnií, žezla a jej talárov. Od roku 1972 pôsobil vo funkcii vedúceho Katedry konštrukcií pozemných stavieb, avšak len krátko, už ďalší rok odchádza na Katedru architektonickej tvorby, ktorá lepšie zodpovedala jeho zameraniu. Jedným z jeho teoretických diel je kniha s názvom Architektúra ako umenie a veda“ a s podtitulom „Lexikon architektonickej kompozície väzby architektúry v systéme hodnôt,“ Ladislav Beisetzer zomrel 17. 7. 1989 v Bratislave.

Z jeho realizovaných diel, ktoré zvyčajne tvoril v spoluautorstve s ďalšími významnými architektmi a umelcami, je dobré spomenúť napríklad Pamätník francúzskym partizánom pri Strečne, Jána Švermu na Ostredku, náhrobníka Martina Benku v Martine, dostavba observatória na Lomnickom štíte. Ladislav Beisetzer navrhoval aj architektonické a výtvarné stvárnenie pamätníku „Vápenky“ v Nemeckej, ale jeho návrh neuspel. Podobne navrhoval aj architektonické riešenie pamätníka SNP v Banskej Bystrici na Bánoši.

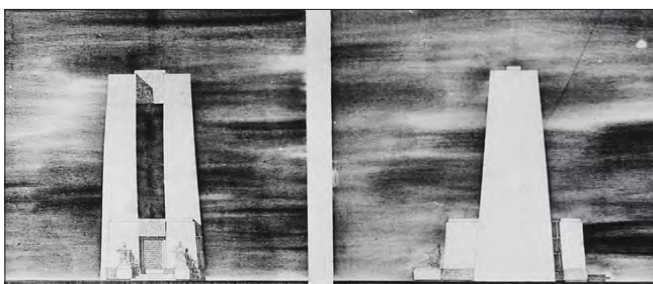
Na Webe umenia je prístupných osem čiernobielych fotografií, na ktorých je zachytený výtvarný návrh na daný pamätník, pôdorysné riešenie v mierke 1 : 200 a tiež rozpracovaná urbanistická štúdia v mierke 1 : 2000. Niektoré fotografie však obsahujú viac pohľadov, a tak celkové množstvo záberov je 14. Hrubé riešenie pamätníka je veľmi podobné, ako vypracoval Ján Svetlík, ale je podstatne jednoduchšie. Ide o výtvarný návrh, ktorý nie je veľmi detailný, predstavuje len zobrazenie náčrtov. Ústredným prvkom sú mohutné, pravdepodobne betónové piliere dolu

a hore prepojené tak, aby medzi nimi vzniklo akési okno. Podľa návrhu piliere mali byť hladké, plastiky a reliéfy mali byť vkomponované len do spojovacích častí a podstavca. Z návrhu nie je jasné, či autor plánoval v podstavci aj priestory pre múzeum, alebo expozíciu, ale je to pravdepodobné. Ani tento návrh nebol realizovaný, ale zachoval sa prostredníctvom návrhu a je zaujímavým pohľadom na možný vývoj architektúry v Banskej Bystrici po druhej svetovej vojne. Použité materiály sú zo zbierok SNG, Webu umenia a ďalších zdrojov.

Richard R. Senček

Perspektívny pohľad Pohľad zpredu

Perspektívy exteriéru - bočný a čelný pohľad

STOPA BAROKOVÉHO UMELECA JOHANNA LUCASA KRACKERA V BANSKEJ BYSTRICI

Tento rok uplynie 240 rokov od smrti autora hlavného oltárneho obrazu vo farskom kostole Nanebovzatia Panny Márie Johanna Lucasa Krackera. Prišiel čas zalistovať v jeho biografii.

Syn viedenského sochára (jeho starý otec Tobias bol blízkym spolupracovníkom slávneho rakúskeho barokového staviteľa J. L. Hildebrandta) Johann - absolvent Akadémie výtvarných umení vo Viedni, nezostal verný rodinnej tradícii, ale mimoriadny umelecký výtvarný talent nasmeroval na maliarstvo.

Svoje umelecké pôsobenie začal výzdobou kostola sv. Martina v Grazi. Po smrti svojho učiteľa A. Hercoga odišiel cez Brno do Znojma, kde sa usadil ako meštiansky maliar a kde spočiatku krátko spolupracoval s brnianskym maliarom Jozefom T. Rotterom. Potom bol už činný ako samostatný výtvarný umelec. Jeho najväčším vzorom bol rektor viedenskej Akadémie Paul Troger¹. Zo Znojma sa vybral J. L. Kracker na východné Slovensko do jasovského kláštora, kde získava prvé významné umelecké uznanie. Do Jasova prichádza prvýkrát v roku 1752 na pozvanie opáta premonštrátskeho kláštora, znojemskeho rodáka Andreja Sauberera, kde pôsobil vo viacerých etapách. Počas prvého pobytu v Jasove vyzdobil miestnosti prelatúry² a klenbu schodiska v práve dokončenom kridle kláštora. Okrem Jasova súčasťou prvého pobytu na východnom Slovensku je aj návšteva vo Vranove nad Topľou v rokoch 1754–1756, kedy vytvoril nástenné maľby pre kláštor a kláštorný kostol paulínov³. Počas tohto prvého pobytu na východnom Slovensku stačil ešte umelec namaľovať hlavné oltárne obrazy: Oslávenie sv. Jána Nepomuckého v Nižnej Šebastovej a Najsvätejšej Trojici v Kráľovskom Chlmci.

V rokoch 1756–1757 pôsobí na západnom Slovensku. Do pútnického kostola Sedembolestnej Panny Márie v Šaštíne namaľoval tri obrazy: svätého Pavla Pustovníka, svätej Anny a svätého Jána Nepomuckého a vytvoril klenbovú výzdobu kaplnky svätého Jána Nepomuckého.

Jedno z vrcholných diel vytvoril J. L. Kracker v Prahe v rokoch 1760–1761. Na klenbu (650 m²) rekonštruovanej lode malostranského chrámu sv. Mikuláša umiestnil monumentálnu iluzionistickú fresku s témou oslavy sv. Mikuláša, ktorá dostáva chrámový priestor do nebeských výšin. Okrem toho tu vytvoril maľby v kaplnke svätého Jána Nepomuckého a oltárny obraz Navštívenie Panny Márie na bočnom oltári v záverovej kaplnke pod kupolou.

Z Prahy odchádza J. L. Kracker opäť do Jasova, kde počas druhého pobytu vytvoril jedno z najvýznamnejších barokových diel na Slovensku v rokoch 1762–1765. Na klenbe kláštorného kostola sú rozmerné fresky: Cyklus zo života sv. Jána Krstiteľa a na klenbe nad chórom cyklus sv. Cecílie a anjelsky koncert. Hlavný oltárny obraz Krst Krista dopĺňa šesť bočných oltárov.

V rokoch 1766–1767 pôsobí pre premonštrátsky kláštor v Nové Říši (na juhu Moravy). V kláštornom kostole svätých Petra a Pavla vytvoril fresky na klenbách presbytéria a hlavnej lode.

V roku 1767 J. L. Kracker presídlil do neďalekého Egry, ktorý sa stal jeho trvalým domovom.

Tu pracoval ako dvorný maliar a umelecký poradca biskupa Karola Esterházyho, ktorý presadzoval nový umelecký smer klasicizmus, ktorému sa musel prispôbiť aj Kracker. Pre egerské lýceum vytvoril úžasnú klenbovú fresku Tridentský koncil. Umelecké pôsobenie v Egri mu nebránilo, aby do svojej tvorby pojal objednávky aj zo vzdialenejších miest. Na začiatku 70. rokov 18. storočia reštauroval v Komárne v kostole svätého Ondreja zemetrasením zničené fresky F. A. Maulbertscha a namaľoval obraz Zasnúbenie svätej Kataríny pre hlavný oltár kostola svätej Kataríny Alexandrijskej v Paňovciach.

V Egri vytvoril niekoľko oltárnych obrazov pre vidiecke kostoly v jeho okolí a vo Vyšnom Medzeve obrazy Panna Mária s Ježiškom a Smrť svätého Jána Nepomuckého pre bočné oltáre vo farskom kostole svätej Márie Magdalény. Do tohto obdobia pripadá aj tvorba oltárneho obrazu v r. k. kostole v Užhorode, hlavného oltárneho obrazu v Rudníku, voľne

závesného obrazu, umiestneného t. č. vo farskom kostole v Prešove.

Z jeho dielne pochádza návrh na strop Trojičného kostola v Bratislave. Príležitostne sa venoval aj portrétnemu maliarstvu a mytologickým námetom.

Potom, ako najväčší požiar v dejinách B. Bystrice zničil takmer celé mesto, sa magistrát rozhodol obnoviť svoje umelecké skvosty vrátane farského kostola Nanebovzatia Panny Márie. Neskorogotický interiér kostola ľahol popolom s výnimkou bočných kaplniek oddelených múrom od hlavnej lode. Krátko nato inštalovali vo farskom kostole drevený hlavný oltár s ústredným obrazom od miestneho maliara Jozefa Františka Kietsa. Komisia magistrátu nebola s obrazom spokojná a na hlavnom oltári nevydržal ani do roku 1772, kedy začali inštalovať nový barokový oltár⁴. Vtedy mesto požiadalo o spoluprácu aj J. L. Krackera, ktorého však biskup Karol Esterházy do Banskej Bystrice nepustil, ale umožnil mu prijať objednávky pre mesto.

Pre farský kostol vytvoril J. L. Kracker v roku 1774 hlavný oltárny obraz Nanebovzatie Panny Márie a nadstavbovú kompozíciu sv. Trojice (maliarovi bola vyplatená odmena vo výške 226 zlatých a 40 grajciarov). Predpokladá sa, že mal vytvoriť aj obrazy pre štyri bočné oltáre vo farskom kostole. Nakoniec autorstvo sa mu pripisuje len v prípade oltára Panny Márie, tri zostávajúce oltáre dokončil viedenský maliar Félix Ivo Leicher (1727 – 1812).

Okrem týchto obrazov J. L. Kracker vytvoril stredne veľký obraz sv. Jána Evanjelistu. Jeho pendant obraz Adorácie sv. Františka Xaverského je vystavený v Stredoslovenskom múzeu v B. Bystrici – v Thurzovom dome⁵. Obraz sv. Jána Evanjelistu za nezachoval.

Johann Lucas Kracker, znalec benátskej barokovej maľby, patrí k vrcholným predstaviteľom neskorobarokového iluzívneho monumentálneho maliarstva v strednej Európe. Jeho obrazy uvidíme okrem spomínaných kostolov a kláštorov aj v galériách a múzeách vo Viedni, Brne, Bratislave, Košiciach, Banskej Bystrici, Budapešti, Egri a v Szegede. Zomrel v Egri 1. 12. 1779.

Jozef Ďuriančík

POZNÁMKY

¹ Paul Troger (1698–1762), rakúsky maliar a grafik neskorobarokového obdobia. Jeho tvorba – iluzionistické maľby vo freske, ovplyvnila jeho žiakov: Franza Antona Maulbertscha, Jozefa Ignáca Mildorfera, Johanna Wenzela Bergla a Johanna Lucasa Krackera, ktorí reprezentujú vrcholnú maliarsku tvorbu svojej doby. P. Troger po štúdiách v taliansku pôsobil v juhorských kláštoroch, Salzburgu, Viedni Bratislave

a v Gyóri. Od roku 1754 viedol viedenskú Imperial Academy. Ak pripustíme záver, že obraz Smrť sv. Františka Xaverského v diecéznom kostole v B. Bystrici bol vytvorený v roku 1729, tak je jeho autorom Paul Troger. Iné pramene pripúšťajú autorstvo obrazu Franzovi Pal-kovi st. (1717–1766), ale obraz nevznikol v spomínanom roku.

² Prelatúra, sídlo preláta – cirkevného hodnostára na úrovni biskupa, v našom prípade predstaveného kláštora

³ Požiar vo Vranove nad Topľou roku 1873 zničil takmer celé Krackerovo výtvarné dielo.

⁴ Podrobnejšie o mestskom hrade v Banskej Bystrici pozri publikáciu Mgr. Jozef Ďuriančík, Ing. arch. Jozef Frtůs, Ing. Jozef Kreutz: Mestský hrad v Banskej Bystrici. DALI 2018.

⁵ K obidvom dielam sa zachovali kresbové štúdie v zbierkach Múzea Móra Ferenc v Szegede.

Autoportrét J. L. Krackera

Interiér s oltárnym obrazom

Detail oltárneho obrazu

STRIEBORNÁ FILIGRÁNSKA SPONA

Život a dielo zlatníka Jakuba Trauera v zbierkach Stredoslovenského múzea

Vznik a rozvoj hlavných zlatníckych centier na Slovensku podmienili hospodárske, politické, kultúrne aj spoločenské pomery a potreby. Prvé centrum bolo v západnej časti súčasného Slovenska. Vzniklo v Bratislave, kde v blízkosti politického a kultúrneho centra habsburskej monarchie Viedne, vznikol aj zlatnícky cech. Centrami východoslovenského zlatníctva boli oblasť Spiša a mestá Levoča (maď. *Lőcse*, nem. *Leutschau*) a Košice (lat. *Cassovia*, nem. *Kaschau*, maď. *Kassa*). Tretí významný okruh sa koncentroval do oblasti stredoslovenských banských miest s centrami: Banská Bystrica, Banská Štiavnica a Kremnica. Bohaté náleziská drahých kovov a staré kultúrne tradície tu vytvorili prirodzené predpoklady pre vznik a rozkvet zlatníctva. Prírodné zdroje zlata a striebra, ako aj náročné požiadavky bohatých waldbürgerov, podnecovali zlatnícku tvorbu na vysokej umeleckej úrovni.

Chýrny zlatnícky majster Samuel Libay, ktorý žil a tvoril v Banskej Bystrici, vychoval v rokoch 1812–1846 počas svojej aktívnej činnosti až štrnásť adeptov zlatníckeho remesla. Mnohí z nich pôsobili neskôr ako zruční a vyhľadávaní zlatníci aj mimo mesta Banská Bystrica. Jedným z nich bol **Jakub Trauer** (tiež *Jacobus, Jacob*), neskorší banskoštiavnický zlatník. Rodák z Pukanca Jakub Trauer sa narodil v roku 1810. Za učňa bol prijatý ako 16-ročný (1826) v Banskej Štiavnici u zlatníckeho majstra Mikuláša Wienera (pozn. autora spomínaný v Banskej Štiavnici v rokoch 1820–1828), ale po dvoch rokoch učenia, pravdepodobne po smrti majstra, bol nútený odísť do Banskej Bystrice.

Na zasadaní banskobystričského zlatníckeho cechu 20. augusta 1828 požiadal **Jakub Trauer** o prijatie za učňa. Predložil svedectvo magistrátneho radcu Banka (*von Banko*) z Banskej Štiavnice, že u pána Wienera (*Herr Wiener*) absolvoval už dva roky učenia. Na zostávajúce tri roky ho prijal za učňa Samuel Libay. Cech 17. júla 1831 učňa Jakuba Trauera – po uplynutí troch rokov a po potvrdení jeho učiteľa – z učenia prepustil.

Ako dôkaz spokojnosti uložil Trauer do cechovej truhlice dlžobný úpis (*Interimschein*) prvého rakúskeho zaopatrovacieho ústavu a krstný list, ktorý si po stabilizácii svojej pozície mohol vybrať. Odovzdal aj *Freystück* (pozn. autora: výrobok učňa, ktorým ukončil svoju výuku a stal sa tovarišom) a poplatok 7 zlatých konvenčnej meny.

Jakub Trauer sa stal okolo roku 1840 v Banskej Štiavnici majstrom,

mal vtedy 30 rokov. Ako zlatník sa v meste spomína v rokoch 1840 – 1857. V Banskej Štiavnici viedol bohatý pracovný aj osobný život. V manželstve s Emíliou Schuster sa im narodili traja synovia: Jakub Jozef (*13. júl 1844), Adolf (*27. september 1845), Edmund Ambroz (*13. apríl 1857).

Životné osudy Jakuba Trauera sú spojené aj s ďalším významným zlatníkom – rodákom z Banskej Štiavnice – Viliamom Emlerom (tiež *Wilhelm, Vilhelmus, Wilmos Elmer*), ktorý sa tu narodil 26. novembra 1839. Viliam Emler sa začal učiť za zlatníka v rodnom meste a štyri roky bol učňom práve u zlatníckeho majstra Jakuba Trauera. Vo veku 78 rokov Jakub Trauer zomrel v Banskej Štiavnici 3. novembra 1888 na starobu.

Majstrovský znak Jakuba Trauera ako prvá opisala historička Eva Toranová v roku 1968. Mal podobu priezviska „TRAUER“ a slovenská historička

Majstrovský znak Filipa Trauera

ho našla v Slovenskom banskom múzeu v Banskej Štiavnici na výrobku, ktorým bol *držiak na kľbko*.

V zbierkach Stredoslovenského múzea sa nachádza nádherné dielo z dielne tohto zlatníka, je to **strieborná filigránska spona** s priemerom 7 cm, ktorá je upevnená na striebornej podložke. Dielo dokazuje nesporný zlatnícky talent autora, ale aj silné umelecké ovplyvnenie Samuelom Libayom vo filigránskej časti diela.

Filip Glocko

LITERATÚRA

DIVALD, K.: Régi ötvösművek Besztercebánya, Körmöczbánya és Selmeczbánya ág. hitv. Ev. templomaiban, Budapest 1911

GLOCKO, F.: SAMUEL LIBAY- život a dielo banskobystričského zlatníka, Stredoslovenské múzeum 2018, ISBN 978-80969866-7-5

TORANOVÁ, E.: Výrobky domácich zlatníkov a pamiatky zlatníckych cechov v zbierkach slovenských múzeí, Obzor Martin, 1968

TORANOVÁ, E.: Zlatníctvo na Slovensku, Neografia Martin, Tatran Bratislava 1983

Strieborná filigránska spona

ONDREJ SLIACKY: TURECKÁ STUDNIČKA (povesti z osmanských čias)

Významný autor povestí sa naposledy predstavil roku 2017 knihou *Povesti a príbehy z medenej Bystrice*, za ktorú získal Cenu primátora mesta Banská Bystrica, prišiel s tematicky netypickými povestami o tureckom bašovaní na území Horného Uhorska. Venoval sa ich príprave dlhšie obdobie a podarilo sa mu spracovať 25 príbehov, ktoré sú situované takmer po celom Slovensku. Sám uvádza: *Veď ktorý slovenský kraj nemá vo svojej klenotnici piesne, príbehy a povesti o Turkoch? A zaujímavé je, že v ľudovej pamäti prenikli títo udatní, ale krvilační bojovníci aj do miest, na ktoré podľa historikov nikdy nevtrhli!*

Autor povestí Ondrej Sliacky

Autor sa po svojej minuloročnej návšteve Banskej Bystrice a Hornej Mičinej rozhodol do knihy pridať ešte jednu povesť, situovanú práve do týchto lokalít. Pod názvom *Balada o mičinskom Turčínovi* našla svoje miesto a doplnila pestrú mozaiku príbehov, z ktorých miestami naskakuje husia koža, inokedy čitateľa zabaví dôvtip obyvateľov miest a obcí, ktorí vedeli Turkov prekabátiť - z blízkych obcí to bol napr. Vavro Brezula z Ľubietovej. Ondrej Sliacky zrejme zámerne vynechal známu historku z Poník, veď ju vynikajúco spracoval Samo Chalupka! Na legendy sa predsa nesiahajú...

V každom prípade je kniha *Turecká studnička* čítaním nielen pre detskú čitateľskú verejnosť, iste radi po nej siahnu aj dospelí. Môžu v nej nájsť veľa z histórie svojho regiónu.

Kniha Ondreja Sliackeho *Turecká studnička* vyšla v júni 2019 vo Vydavateľstve Maticy slovenskej s hodnotnými ilustráciami Petra Uchnára.

Jana Borguľová

PRACHÁRSKY ROD HOLEŠOVCOV V DEJINÁCH BANSKEJ BYSTRICE

Prvým občanom mesta Banská Bystrica s týmto menom sa stal 13. februára 1604 Ján Holeš (Holes, neskôr aj Holesch) z Nemeckého Pravna. Zrejme to bola slovenská rodina, lebo ich príslušníkov nezapisovali do nemeckých cirkevných matrik, ale do slovenských. Z evidencie prijatých občanov mesta sa však stratili na takmer 100 rokov. Jediné vysvetlenie bolo, že sa ako prachári - výrobcovia pušného prachu (pulverarius) a niekedy osobitná skupina aj výrobcovia nitrátových solí (salis nitri coctor) usadili v Radvani, alebo striedavo pôsobili v Banskej Bystrici a v Radvani, keďže mesto Banská Bystrica a mestečko Radvan mali spoločný cech prachárov, založený v roku 1633. Existencia Holešovcov v Radvani sa dala potvrdiť zápismi v cirkevných matrikách, lebo Radvan má zachované cirkevné matriky od roku 1612 kontinuálne, len s veľmi malými medzerami a to aj počas protireformácie, kedy bola v Radvani až do tolerančného patentu Jozefa II. len rím. kat. farnosť. Najstarší zápis z Radvane je o narodení Rebeky Holessovej z 23. septembra 1631, potom o úmrtí dcéry Jána Holessa v marci 1632.

Vysledovať priamu líniu predkov až po prvého Holeša sa nepodarilo pretože cirkevné matriky ev. a. v. cirkevného zboru v Banskej Bystrici sú zachované až od roku 1743 a okrem toho aj Holešovci, ako príslušníci mnohých evanjelických rodín sa niekedy sobášili, alebo aj krstili svoje deti v artikulárnom drevenom chráme v Hronseku (od roku 1726). Je zaujímavé, že Holešovci uprednostňovali u svojich synov hlavne dve krstné mená a to Ján a Samuel. Okrem týchto najpočetnejších sa vyskytli zriedkavo aj ďalšie ako Andrej, Matej, František, Daniel, Alexej a v novodobejšej histórii 19. storočia aj mená Ľudovít, Adolf, Albert, Karol, Alexander August, Hugo, Leonard, Tibor a v generácii narodennej už začiatkom 20. storočia aj mená Zoltán, Oskar, Dionýz.

Pri uzatváraní manželstiev si synovia prachárskych rodín brali za manželky väčšinou dcéry tiež z prachárskych rodín, čo bolo bežné aj u iných remeselníckych rodín. Výhodou bolo, že nevesta poznala prácu budúceho manžela a vedela, do akého prostredia sa vydáva, no často boli takéto manželstvá dohodnuté rodičmi mladých. Holešovci sa sobášili s dcérami rodín Petrikovičovcov, Klimovcov, Krušpánovcov, Dobákovcov, alebo sa sobášili s vdovami prachárov.

Holešovci nemali šľachtický pôvod. Je nemysliteľné, aby kňazi pri zápisoch do cirkevných matrik neuviedli šľachtický titul, aj keď najnižší - zemiansky. Holešovci si však brali niekedy za manželky dievčatá zo zemianskych rodín ako boli Dobákovci zo Sv. Anny (v Liptove), alebo Alitisoenci. Deti po matke titul nededili. Matkou posledného prachárskeho cechmajstra Samuela Klimu bola Zuzana Holešová, dcéra prachára Jána Holeša a zemianky Zuzany Alitiseovej. Jeho otcom bol Daniel Klimo, klobučnícky majster, ktorý zarábala viac rokov post richtára Radvane, alebo iné funkcie v obecnej správe.

Radvanskí Holešovci boli aktívni aj v správe mestečka Radvan. Ján Holeš nar. r. 1729 bol richtárom v r. 1777, Andrej Holeš nar. r. 1744 bol hajtmanom (kapitánom) v r. 1794 a prísažným v r. 1803.

Najstarším známym predkom dvoch generácií staviteľov Holešovcov druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia bol Ján Holeš, o ktorom vieme, že zomrel 18. 2. 1745. Za občana mesta bol prijatý v roku 1703 (bez presnejšieho dátumu), potom Samuel Holeš (1711-17. 1. 1780) prachársky majster. Jeho syn Ján (20. 1. 1751-31. 8. 1783) sa stal občanom mesta ako 20-ročný. S manželkou Máriou Alžbetou Novákovou stihol mať len 6 detí, lebo v auguste 1783 bol „bídne pušným prachom upálený“. Pokračovateľ rodovej línie syn Samuel sa narodil ako „pohrobok“ po smrti otca 10. 3. 1784. Nebol jediným pohrobkom prachárskej rodiny. Podobne ako pohrobok sa v Radvani 10. 3. 1882 narodila Kornélia Juliana Veselková. Jej otec Daniel Elek Veselko zahynul pri výbuchu pušného prachu 30. 7. 1881. Bol to syn prvého Veselka prachára, pôvodným povoláním pekára, ktorý sa usadil ako brezniansky rodák v Radvani. Oženil sa tam s Máriou Holešovou, dcérou prachára Eleka Holeša a Alžbety Petrikovičovej. Samuel Holeš, polosirota, sa 20-ročný oženil so zemiankou Annou Dobákovou, dcérou Samuela Dobáka prachárskeho majstra a Anny Holešovej, ktorá bola dcérou Samuela Holeša (1686-1745) prachára z Radvane. V ďalšej generácii prvorodený syn Samuel narodený 12. 6. 1806 bol prijatý za občana mesta 23. 2. 1832. Oženil sa s Karolínou Johanou Kranzovou z Košíc. V rokoch 1835-1851 sa im narodilo 9 detí.

Prvorodený Adolf Július (1835-1908) staviteľ i architekt a výborný ma-

liar je v Banskej Bystrici známy ako staviteľ Skuteckého vily a vily pre vlastnú rodinu, ktorá stála na konci ľavej strany Dolnej ulice. Počas II. svetovej vojny bola veľmi poškodená a následne asanovaná. Podľa plánov Adolfa Holeša prestavali v rokoch 1884-1885 aj evanjelický kostol vo Veľkej Slatine (teraz Zvolenská Slatina), pričom ho predĺžili o 11 m. V tomto kostole bola krstná Terézia Zuzana Vansová, dcéra tamojšieho farára Samuela Medveckého a Terézie Zuzany Lange, i prvá slovenská dirigentka Elena Kováčová-Šarayová. Adolf Holeš bol dva razy ženatý. S prvou manželkou Máriou Försťovou (v matrike zomretých uvedené rodisko Viedeň, na rodnom liste Brusel) mal 6 detí, s druhou Matildou Violet z Egru mal 4 deti. Tretie dieťa v poradí Margita Barbara sa ako 16 ročná stala ústrednou postavou na najslávnejšom obraze Dominika Skuteckého „Trh v Banskej Bystrici“. Šál, ktorý má omotaný okolo hlavy a krku sa dostal k jej vnučke Zuzane Lašovskej, manželke Tibora Sedlického.

Obradná reťaz cechmajstra prachárskeho cechu v Banskej Bystrici

Zaujímavé sú aj osudy mladšej sestry Adolfa Holeša Rozálie Hermíny (1841-1867), ktorá sa vydala 27. 1. 1864 v rím. kat. kostole za profesora Vyššieho katolíckeho kráľovského gymnázia Emila Černého. Emil aj jeho starší brat Karol, tiež profesor toho istého gymnázia, boli synmi Václava Černého, organistu v slovenskom kostole, rodáka z Českých Hostomíc. Rozália Hermína Holešová 6 dní po narodení tretej dcéry zomrela a Emil Černý sa po roku i s tromi malými deťmi odsťahoval do Ruska. Opäť sa oženil a ďalej pôsobil ako pedagóg klasických jazykov na rôznych vzdelávacích ústavoch. Už počas účinkovania v Banskej Bystrici napísal a vydal slovenské čítanky pre stredné školy. Na vedeckej konferencii usporiadanej Štátnou vedeckou knižnicou v Banskej Bystrici v roku 2013, ktorá bola venovaná osobnostiam Slovenska, ktoré sa uplatnili aj v zahraničí, bolo viac príspevkov venovaných osobnosti Emila Černého, medzi nimi aj príspevok jeho pravnučka Emila Vjačeslava Černého.

Z desiatich detí Adolfa Holeša a jeho dvoch manželiek šesť detí zomrelo, dve posledné z prvého manželstva a všetky štyri z druhého.

Štvrtý v poradí sa narodil Hugo Viktor (1875-1926). Ten sa stal ako otec staviteľom. Ktoré stavby v Banskej Bystrici sú jeho dielom treba ešte preskúmať. Hugo sa ako 29-ročný oženil s Margitou Annou Wágnrovou, dcérou medikováča a neskôr statkára Karola Wágnera a Anny Gassmannovej. Z ich troch synov je známy architekt Oskar Adolf Karol a maliar Dionýz Dezider Juraj, ktorého výber diel súkromného zberateľa obrazov mohli Bystričania vidieť koncom minulého roka v Stredoslovenskom múzeu na námestí SNP. Posledné dieťa Huga Holeša - Margita sa vydala do bystrickej viacgeneračnej rodiny pekárov Diskantínovcov.

V široko rozvetvenej rodine Holešovcov sa nájde viac významných osobností ako bol právnik Štefan Holeš, syn prachára a neskôr slúžneho zvolenskej župy Ľudovíta Holeša a jeho druhej manželky zemianky Matildy Listez z Banskej Štiavnice. Štefan Holeš bol aj iniciátorom založenia mestského múzea v Banskej Bystrici a jedným z jeho prvých nehonorených kustódov. Bol bratrancom architekta Adolfa Holeša. Jeho synmi boli právnik Július, ktorý mladý zahynul na konci I. svetovej vojny a architekt Vojtech Holeš, ktorý okrem zahraničia pôsobil skoro 20 rokov v Bratislave. Spolu s architektom Alexandrom Skuteckým, synom maliara Dominika Skuteckého projektovo viaceré významné budovy Bratislavy, medzi nimi i Justičný palác.

Zaujímavé bolo zistenie, že Adolf Holeš, už viac rokov vdovec, zomrel v septembri 1908, v malom strážnom dome pristavanom k veži barbakanu (asanovaný, základy sú viditeľné) v hradnom areáli v Banskej Bystrici a tam sa 9. 9. 1910 narodil aj jeho vnuk, budúci maliar Dionýz Holeš (možno aj brat Oskar v r. 1907). Je pravdepodobné, že staviteľ Hugo Holeš bol zainteresovaný na opravách hradného areálu, a preto býval v podstate „na pracovisku“ a tam v jeho opatere zomrel aj otec Adolf Holeš v 74. roku svojho života.

Holešovci, ktorí žili prevažne v Radvani a bolo ich veľa, sa nedajú dobre zmapovať. Ale boli tam a v priebehu štyroch storočí zanechali stopu v dejinách Radvane a v génoch potomkov mnohých rodín Radvane aj Banskej Bystrice. V Banskej Bystrici zanechali Holešovci hmotnú pamiatku na svoj rod, hrobok na evanjelickom cintoríne, kedysi krásnu a unikátnu stavbu, dnes chátrajúcu. Nič ju zub času a nezáujem potomkov tých, ktorí ju postavili. Že by sa nenašiel spôsob, ako ju zachrániť?

Eva Furdíková

RANTIŠEK II. RÁKOCZI A ZRIADENIE POŠTY V BANSKEJ BYSTRICI

Pokračovanie zo str. 1.

František II. Rákoczi si uvedomoval, že krajinu definitívne môže ovládnuť iba vtedy, keď ju bude mať pod kontrolou a na to musí mať vybudovanú sieť poštových služieb jednak, aby vedel rýchlo distribuovať svoje príkazy a posolstvá, ale aj aby bol včas informovaný, čo sa v krajine deje. Za centrum poštovej siete si zvolil práve Banskú Bystricu.

Tu sídlila aj Hospodárska rada ako jeden z najvyšších štátnych orgánov pre riadenie hospodárstva a dôchodkov, ktorá bola vytvorená na prvom kuruckom sneme v Sečanoch v roku 1705. Peter Kónya uvádza takéto dôvody jeho umiestnenia do Banskej Bystrice:

Sídlo malo mať Consilium pôvodne v Košiciach, ale dočasne „do skončenia vojenských operácií“, sa malo usadiť v Banskej Bystrici. Zrejme kvôli tomu, že po neúspešnom ťažení do Sedmohradska a prehratej bitke pri Zsibó ostávali Košice naďalej pomerne blízko habsburského teritória, k presunu sídla na východ napokon nedošlo a aj keď iba formálne, Banská Bystrica ním zostala až do odchodu kurucov z mesta.

Prvé nariadenie o zriadení poštovej siete vydal František Rákoczi II. pomerne rýchlo, už 12. novembra 1703. Nariadenie vychádzalo zo starého posolského systému. Jednotlivé mestá a mestečká museli mať k dispozícii kone a služobníctvo, aby bolo možné dopravovať úradnú korešpondenciu, avšak mohlo ísť iba o dočasné nariadenie, nakoľko sa zároveň začala zriaďovať aj stála poštová sieť. Alexander Varga sa pri svojom skúmaní odvoláva na maďarského historika Miklósa Kamodyho a uvádza:

Súčasne knieža poveril svojich ľudí aj zriaďovaním stálej poštovej siete. Za hlavného poštmajstra (supremus postarum magister) menoval Jána Szepesihu, šľachtica a zemepána z Boršodskej stolice, ktorý sídlil v Banskej Bystrici. Tu mala sídlo aj Hospodárska rada, ktorej bol hlavný poštmajster podriadený. Miklós Kamody rozdelil budovanie Rákocziho pošty do štyroch etáp, pritom zriadenie poštovej siete, ktoré mal na starosti Ján Szepesi, malo byť realizované do jari 1705. Väčšina kráľovských poštmajstrov sa pridala na stranu Rákocziho, a tak Ján Szepesi začal budovať poštovú sieť na pôvodnom základe.

Postupne sa podarilo vybudovať poštovú sieť, ktorá pozostávala zo štyroch liniek (kurzov):

Severná hlavná linka: Banská Bystrica - Ružomberok – Levoča – Prešov – Košice – Seňa – Tokaj – Rimavská Sobota – Lučenec – Zvolen – Banská Bystrica.

Stredná hlavná linka: Trnava – Sereď – Močenok – Milanovce – Vrábľa – Levice – Šahy – Hatvan – Eger – a ďalej sa napájala na sedmohradskú linku.

Sedmohradská linka – stanice nie sú známe.

Južná hlavná linka: Magyaróvár – Győr – Komárno – Hatvan – Debrecín – Kluž.

Okrem týchto hlavných liniek existovali aj vedľajšie linky, ktoré sa často menili. Severná linka mala koncové stanice v Banskej Bystrici a Levoči. V Levoči trať pokračovala ďalšou linkou, z ktorej sa v meste Szikszó pripájala na druhú hlavnú linku a zároveň sa tu oddeľovala pobočná linka, ktorá viedla do Lučenca. Z Lučenca potom bola prepojená smerom na západ cez stanice Mýtina – Očová – do Zvolena a odtiaľ do Banskej Bystrice. Zo strednej linky odbočovalo niekoľko vedľajších liniek, z ktorých sa Banskej Bystrice týkala odbočka, ktorá vychádzala z Milánoviec, cez Pukanec – Banskú Štiavnicu – Zvolen do Banskej Bystrice a od začiatku roka 1706 aj vedľajšia linka Levice – Banská Bystrica – Lučenec. Jednotlivé hlavné linky si nemožno predstavovať, ako jednu celistvú linku, ale ako sériu hlavných a na ne pripojených vedľajších liniek. Tieto linky neboli v prevádzke naraz ale v rôznych časových úsekoch, ktoré boli závislé aj na vývoji vojenského konfliktu.

Ján Szepesi nebol vhodný hlavný poštmajster. Svoju úlohu nezládala a množili sa na neho početné ponosy. Preto bola Hospodárskou radou v dňoch 15. mája až 15. júna 1707 zriadená špeciálna komisia, ktorá posúdila hospodárenie hlavného poštmajstra. Zistili sa mnohé pochybenia, napríklad na severnej hlavnej linke nebol ani jeden poštmajster, ktorému by Szepesi nedlhoval peniaze. Na základe mnohých takýchto zistení bol Ján Szepesi z funkcie hlavného poštmajstra odvolaný. Funkcia

hlavného poštmajstra bola rozdelená medzi dve oblasti. Uhorskú časť správal Martin Kosovics a Transylvániu a Partium zas Simon Orbán.

I keď sa noví poštmajstri snažili zachrániť poštovú sieť stále častejšie vojenské neúspechy Františka Rákocziho II. to neumožnilo. Peniaze stratili hodnotu a krajinu zasiahla silná epidémia moru. Poslovia boli často považovaní za prenášačov epidémie, a preto mnohí z nich sa odmietali vydať na cestu. Poslednou historickou etapou Rákocziovskej pošty je obdobie od roku 1709 do roka 1710. Ide o krátky čas rýchleho rozpadu poštovej siete. Po porážke povstania v roku 1711 sa zvyšky poštovej siete dostávajú späť do rúk panovníka a rodiny Paarovcov. Takto končí aj slávne obdobie pošty, keď podobne ako dnes centrum celej poštovej siete sídlilo v Banskej Bystrici. Príspevok bol spracovaný na základe rukopisu pripravovaného knižného diela Pošta v Banskej Bystrici a okolí.

Richard R. Senček

František II. Rákoczi, poltura z r. 1707

POZNÁMKY:

¹ KÓNIA, Peter. Prešovská administrácia Hospodárskej rady počas povstania Františka II. Rákocziho (1707 – 1711). In Historický časopis. Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied. 2012, ročník 60, číslo 3, s. 375 – 400. ISSN 0018-2575.

² KAMODY, Miklós. A Rákóczi-szabadságharc postája (válogatott iratok). Vaja 1981, 192 s. ISBN 963-7241-70-1

³ VARGA, Alexander. Poštová doprava na území Slovenska po zániku tureckej moci v Uhorsku 1690 - 1790. In Sborník Poštovního muzea 1985.

Praha : Poštové muzeum v Nakladatelství dopravy a spojů. 1985, s. 80 – 91.

⁴ KAMODY, Miklós. Észak-Magyarország hírközlésének története. Miskolc : Herman Ottó Múzeum. 1985., s. 32 – 33. ISBN 963 01 6202 9 ISSN 03244563.

⁵ Ándor Bér uvádza strednú linku z trase: ... vychádzala zo stanice Dvory nad Žitavou smerom na sever do Lučenca, potom na východ na Rimavskú Sobotu – Cakov – Putnok... kde sa odpájala vedľajšia cesta, ďalej maďarským územím smerom na Tokaj. Vzhľadom na skutočnosť, že táto cesta je v texte uvedená (z väčšej časti) aj ako pobočná cesta severnej hlavnej linky, sme presvedčení že ide o nepresnosť. BÉR, Ándor. Z histórie pošty na Slovensku. [3] In Filatelie. : Filatelistické sešity. Praha : Svaz československých filatelistů. Ročník XXIX, č. 23. 2. prosince 1979, s. 177 - 180. ISSN 0015 – 0959.

⁶ LICHVAR, Leo - SENČEK, R. Richard. Konštituovanie poštových služieb v novoveku., s. 87 – 97.

⁷ VARGA, Alexander. Poštová doprava na území Slovenska po zániku tureckej moci v Uhorsku 1690 - 1790. 80 – 91.

⁸ BÉR, Ándor. Z histórie pošty na Slovensku. [3] In Filatelie. : Filatelistické sešity. Praha : Svaz československých filatelistů. Ročník XXIX, č. 23. 2. prosince 1979, s. 177 - 180. ISSN 0015 – 0959.

⁹ KÓNIA, Peter. Prešovská administrácia Hospodárskej rady počas povstania Františka II. Rákocziho (1707 – 1711). In Historický časopis. Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied. 2012, ročník 60, číslo 3, s. 375 – 400. ISSN 0018-2575.

¹⁰ KAMODY, Miklós. A Rákóczi-szabadságharc postája (válogatott iratok). Vaja 1981, 192 s. ISBN 963-7241-70-1

¹¹ VARGA, Alexander. Poštová doprava na území Slovenska po zániku tureckej moci v Uhorsku 1690 - 1790. In Sborník Poštovního muzea 1985. Praha : Poštové muzeum v Nakladatelství dopravy a spojů. 1985, s. 80 – 91.

¹² KAMODY, Miklós. Észak-Magyarország hírközlésének története. Miskolc : Herman Ottó Múzeum. 1985., s. 32 – 33. ISBN 963 01 6202 9 ISSN 03244563.

¹³ Ándor Bér uvádza strednú linku z trase: ... vychádzala zo stanice Dvory nad Žitavou smerom na sever do Lučenca, potom na východ na Rimavskú Sobotu – Cakov – Putnok... kde sa odpájala vedľajšia cesta, ďalej maďarským územím smerom na Tokaj. Vzhľadom na skutočnosť, že táto cesta je v texte uvedená (z väčšej časti) aj ako pobočná cesta severnej hlavnej linky, sme presvedčení že ide o nepresnosť. BÉR, Ándor. Z histórie pošty na Slovensku. [3] In Filatelie. : Filatelistické sešity. Praha : Svaz československých filatelistů. Ročník XXIX, č. 23. 2. prosince 1979, s. 177 - 180. ISSN 0015 – 0959.

¹⁴ LICHVAR, Leo - SENČEK, R. Richard. Konštituovanie poštových služieb v novoveku., s. 87 – 97.

¹⁵ VARGA, Alexander. Poštová doprava na území Slovenska po zániku tureckej moci v Uhorsku 1690 - 1790. 80 – 91.

¹⁶ BÉR, Ándor. Z histórie pošty na Slovensku. [3] In Filatelie. : Filatelistické sešity. Praha : Svaz československých filatelistů. Ročník XXIX, č. 23. 2. prosince 1979, s. 177 - 180. ISSN 0015 – 0959.

PAVOL NOVÁK – NEZAMENITELNÁ POSTAVA MESTA A DOM V HORNEJ STRIEBORNEJ ULICI ČÍSLO 21

Dnešný dom v Hornej striebornej ulici č. 21 mal do prečíslovania v roku 1951 popisné číslo 17. Pôvodne prízemný renesančný dom postavili na mieste bývalého majera¹ v polovici 20. rokov XVII. storočia a o 200 rokov neskôr (po roku 1815) ho dal jeho vtedajší majiteľ **Andrej Kristián Zipser** zásadne prestavať. V tomto období dostávali aj prvé poschodie. Na prizemí sú valené a na poschodí lunetové klenby. Po roku 1827², keď sa A. K. Zipser stal vlastníkom aj susedného domu č. 19, dal vo dvore postaviť veľkú evanjelickú modlitebňu, ktorej strop tvorí plochá krížová klenba. Modlitebňa je situovaná na rozmedzí parciel oboch domov. Medzi ňou a domami postavili otvorenú prepojavicu arkádovú chodbu.

Prvých viac ako 120 rokov dnešný dom č. 21 (s malou prestávkou) vlastnila rodina **Nemitzerovcov** (i Niemitzer, Nemicer, Demicer, Nemčik). Jej najstarší príslušník – zámočník Bartolomej Nemitzer starší sa do Banskej Bystrice prisťahoval z Levoče a mešťanom sa stal 29. apríla 1580. Prvým majiteľom domu č. 21 bol v rokoch 1628 – 1652 **Eliáš Nemitzer**³ – vnuk Bartolomeja staršieho a syn Bartolomeja mladšieho. E.

Nemitzer predtým žil v podnájme u Martina Tatzmacha v Dolnej striebornej ulici č. 28/1. Koncom 20. rokov u Nemitzerovcov bývali traja nájomníci: Baltazár Schebon mladší, Juraj Frank a neskôr aj vdova Marína Kurtová (Kurtin). Po Eliášovi Nemitzerovi bol od konca 60. rokov majiteľom domu č. 21 **Andrej Fatura** – možno jeho zať, ktorého prijali za mešťana 30. októbra

1669. V podnájme tu v tomto období býval Matej Rotarides I.⁴ Posledné dve desaťročia XVII. storočia dom vlastnil **Samuel Nemitzer** – pravdepodobne Eliášov vnuk, ktorý sa stal mešťanom 4. júna 1680. Ako majiteľ domu je naposledy uvedený v roku 1700. Samuel Nemitzer o niekoľko rokov zomrel, keďže v záznamoch z roku 1705 je tento dom zapísaný ako majetok **Nemitzerovcov** (Nemitzerische haus). V roku 1706 dom zdedil Samuelov syn – **Ján Nemitzer**, ktorého v tom istom roku (10. decembra 1706) prijali medzi mešťanov. Ján Nemitzer bol zámočníkom (slosjar), neskôr zámočníckym majstrom. Mal aj jedného tovariša. Dom č. 21 potom vlastnil úctyhodných 45 rokov (1706–1751). Počas tohto dlhého obdobia uňho bývali viacerí nájomníci a medzi nimi aj budúci majiteľ domu – krajčírsky majster Martin Restery (i Resteli) s dvomi tovarišmi, ktorý bol možno zaťom Jána Nemitzera. **Martin Restery** je uvedený ako vlastník domu v daňových registroch z rokov 1755–1766. V podnájme uňho bývala vdova Dorota Karolyová s 18-ročnou dcérou a kamenár Juraj Reich. V roku 1772 už M. Restery nežil. Majiteľkou domu potom bola jeho manželka – vdova **Mária Resteryová**. Spolu s ňou tu žili jej tri deti: starší syn (filius senior), mladší syn (17-ročný) a 16-ročná dcéra (filiu). V dome bývala aj vdova Dorota Rosová a tiež niekoľko nájomníci: krajčír Matej Kulich – budúci majiteľ neďalekého rohového domu v Dolnej striebornej ulici č. 1 (dnes Strieborné námestie č. 1), tesársky tovariš Pavol Meľo, mužský krajčír (ghatt schneider) Juraj Hadiar, pivovarnický sluha (brey knecht) Andrej Rakita a Anna Hronská s nemenovanou dcérou. Vdova Resteryová zomrela začiatkom 80. rokov. V záznamoch z rokov 1784–1786 sú ako vlastníci domu uvedení dedičia **Resteryovcov** (Resteri Erben hauß).

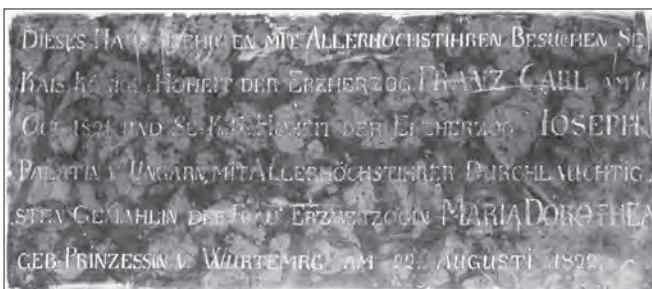
Po Resteryovcoch sa pred rokom 1790 majiteľom domu č. 21 stal pekář **Ján Kristián Rosenauer** (* 21. IV. 1754), ktorý predtým býval s rodinou na námestí v dome č. 4. J. K. Rosenauer sa prisťahoval zo Zvolena a mešťanom sa stal 9. decembra 1773. Pri jeho dome je poznámka, že

je uvoľnený (relax). J. K. Rosenauer 4. mája 1794 ako 40-ročný zomrel. V rokoch 1794–1801 sú ako vlastníci domu uvedení dedičia **Rosenauerovcov** (Haeredes Rosenauer) a tiež manželka – vdova **Zuzana Rosenauerová**, rod. **Kleinbachová**. V dome býval nadmieru ctihodný pán (admondum reverendissimus dominus) Michal Kamenský a stolár a obchodník (kupec) Michal Herchl mladší. Žili tu aj nemenovaní dedičia Zechenterovcov (Czentericani haeredes)⁵. V roku 1802 sa novým majiteľom domu č. 21 stal Ľubietovský rodák **Matej Zipser** (i Czipszer), ktorý bol pôvodne profesionálnym vojakom – dôstojníkom Rakúsko-uhorskej armády. Matej Zipser v rokoch 1790 – 1792 býval v podnájme na námestí u Samuela Kellera-Modoryho v dome č. 3,

kde bol krčmárom (caupo) a neskôr na opačnej strane námestia – u Pavla Rakšányho v dome č. 23. Tu už má ako profesiu uvedenú krajčír. Začiatkom XIX. storočia u Mateja Zipsera zdanili Štefana Kožehubu (mešťanom sa stal 17. júla 1802), stolára Andreja Grillusa staršieho, ktorého prijali za mešťana 17. júla 1804 a odlievača cínu Jakuba Peracyho (i Perecky, Paracky). Po Matejovi Zipserovi, ktorý zomrel v roku 1812 alebo 1813, sa majiteľkou domu stala jeho manželka – vdova **Zipserová** (Mathias Czipszer vidua). V roku 1815 už pravdepodobne nežila ani ona. Dom potom zdedil jej syn Dr. **Andrej Kristián** (Andreas Christian) **Zipser** (i Czipczer) – (* 25. XI. 1783, † 20. II. 1864), ktorého prijali medzi mešťanov až ako 40-ročného 14. júna 1823.

Dr. Zipser bol pravdepodobne najvýznamnejším majiteľom tohto domu. Okrem neho vlastnil aj ďalšie dva domy v Hornej ulici. Od roku 1814 do roku 1841 bol majiteľom dnešného domu č. 29 a v roku 1825 si od vdovy Anny Balašovej (Balasch) kúpil neďaleký dom, ktorý už stál na Hornom predmestí (za Hornou bránou) – dnes Horná ulica č. 40. Pravdepodobne veľmi dobre situovaný a finančne zabezpečený A. K. Zipser si v roku 1826 kúpil aj štvrtý dom, ktorý susedil s rodičovským domom (Horná strieborná č. 19). Tento dom sa uvoľnil smrťou majiteľa – dôstojníka (officis militaris) vo výslužbe – bývalého veliteľa radvanských kasární, senátora a v rokoch 1804–1824 aj zastupujúceho richtára Michala Trolla, ktorého 14. februára 1791 za jeho vojenské zásluhy kráľ Leopold I. povýšil do šľachtického stavu.

Andrej Kristián Zipser bol významnou osobnosťou svojej doby o čom dodnes svedčí aj mramorová tabuľa z rokov 1821/1822, ktorá je umiestnená v priestoroch vstupnej chodby. Na nej sú zvečnené dve významné návštevy, ktorými bol Dr. Zipser poctený⁶. Jeho profesijné aktivity a výsledky vedeckého bádania ďaleko presahovali hranice mesta a monarchie. Zanieteny zberateľ – geológ a mineralóg⁷ bol i zakladajúcim členom Uhorskej mineralogicko-geologickej spoločnosti. Pozoruhodná je aj jeho odborná publikačná činnosť uverejňovaná i v zahraničí. A. K. Zipser sa osobne poznal s viacerými významnými európskymi osobnosťami tej doby, akými boli napríklad Johann Wolfgang Goethe a Alexander von Humboldt, po ktorom je dnes pomenovaná univerzita v Berlíne. Okrem spomínaných prírodných vied sa Andrej Kristián Zipser venoval aj histórii, archeológii, numizmatike a ďalším vedným oborom a pôsobil aj ako evanjelický učiteľ (Evangelicus Docens), neskôr riaditeľ súkromnej vyššej dievčenskej školy, ktorú sám založil. Mnohé významné zahraničné univerzity mu udelili čestné doktoráty a viaceré hlavy štátov vysoké vyznamenania. V roku 1853 mesto usporiadalo oslavu jeho 70-tich narodenín a 50-ročného pedagogického pôsobenia. O desaťročie neskôr –

Zipserova tabuľa 1821, 1822

Evanjelická modlitebňa s otvorenou arkádovou prepojavacou chodbou

v roku 1863 bol Dr. Andrej Kristián Zipser na sklonku života vyznamenaný rádom rytierskeho kríža I. triedy.

Po jeho úmrtí dom č. 21 v roku 1864 zdedil finančný a daňový účtovník **Karol Peťko** (Petyko)⁸, ktorý dovtedy vlastnil dom č. 6 vo Farskej ulici. V roku 1865 mesto usporiadalo zbierku na pomník pre Dr. Andreja Kristiána Zipsera, ktorý v nasledujúcom roku odhalili pri jeho hrobe na evanjelickom cintoríne. Po Karolovi Peťko bol majiteľom domu č. 21 lekárnik **Fridrich Göllner** (*1833, †1899). Z tohto obdobia sa na vstupe do schodiska zachovala kovaná brána s jeho iniciálami (F.G.) a vročiením (1885). Fridrich Göllner sa prisťahoval začiatkom 60. rokov z Brezna. Medzi mešťanov ho prijali 20. decembra 1864. Už od roku 1862 prevádzkoval na námestí (v dome č. 14) lekárňu, ktorú po ňom prevzali ďalšie dve generácie jeho potomkov – lekárnikov. Fridrich Göllner bol aj veľmajstrom slobodomurárskej lôžy „Felvidék“, ktorú v Banskej Bystrici založili v roku 1878. Dom č. 21 vlastnil do roku 1899, keď zomrel. Po ňom bol majiteľom domu jeho syn **Vojtech Göllner** (*1869, †1927).

V mestských záznamoch z roku 1920 je ako vlastník domu uvedený **Ján Galát** (Johann Galáth), ktorý si po roku 1927 na prízemí (vpravo od vchodu) zriadil hostinec. Ján Galát dovtedy prevádzkoval reštauráciu na Hornom námestí, o čom svedčí aj inzerát uverejnený v Hronských novinách 14. januára 1927: „*Jozef Novotný – dovoľujem si ctenému obecenstvu oznámiť, že som dňom 15. januára prevzal reštauráciu od pána Jána Galátha na Hornom námestí, ktorý podnik znovu zariadim a budem sa snažiť viesť k úplnej spokojnosti P. T. obecenstva, Výčap piva, Prvotriedne víno. Česká aj tunajšia kuchyňa. Vzorná obsluha. Mierne ceny. Obedy a večere v predplatení od 1. februára 1927.*“

Po Jánovi Galátovi sa majiteľkou domu stala dcéra **Zuzana (Zuna) Nováková**, ktorej manželom bol Pavol Novák (*29. VI. 1908, † 15. III. 1991). V medzi-vojnovej dobe a aj neskôr bol P. Novák úspešným, známym a aj všestran- ným športovcom (futbal, hokej a tiež všetky lyžiarske disciplíny: beh, zjazd, skoky) a tiež trénerom. Pre mnohých ešte žijúcich príslušníkov staršej generácie Bystričanov bol Pavol Novák neodmysliteľnou postavou svojky dotvárajúcou vtedajší kolorit mesta. Bol nenapodobiteľným rozpráva- čom a zabávačom. Legendárnymi sa stali najmä posedenia v kruhu priateľov a známych v jeho obľú- benom Národnom dome, neskôr aj v neďalekom Grile Urpín⁹.

Počas Slovenského štátu, v ob- dobi arizácie (rokoch 1941–1942), je Pavol Novák uvedený ako dočas- ný správca domu v Hornej ulici č. 52 (dnes č. 54, tzv. stará Perla), ktorý vlastnili Armín a Dr. Samuel Löwyov- ci. Na rozdiel od mnohých iných správcov – arizátorov židovského majetku sa Pavol Novák k rodine Löwyovcov zachoval viac ako seriózne a ich dom im na jar roku 1945 odovzdal. So zmenou politického režimu – po februárovom prevrate v roku 1948, nastali aj pre rodinu Pavla Nováka ťažké časy. V roku 1951 mu znarodnili jeho malú firmu a v rámci takzvanej akcie „B“ sa musel spolu s manželkou a chorou svokrou z domu vysťahovať. Okrem iných príbytkov bývali aj v jednej usadlosti na Veľkom Poli pri Novej Bani. Do Banskej Bystrice sa Novákovci mohli vrátiť až koncom 50. rokov.

28. júna 2019 – deň pred nedožitými 111 narodeninami sa uskutoč-

nila, v dome v ktorom Pavol Novák prežil viac ako 60 rokov, spomienková slávnosť na túto nezameniteľnú postavu Banskej Bystrice. Za účasti niekoľko desiatok starobystričanov bola vo vstupnej chodbe domu odhalená pamätná tabuľa venovaná Pavlovi Novákovi.

Poznámky:

¹ ešte v polovici XVI. storočia boli na mieste dnešných domov č. 17, 19, 21 a 23 súkromné majeri. V tomto období na opačnej strane ulice (dnes párne číslovanie) nestál ani jeden dom. Majiteľmi majerov boli najmä zámožní ringbürgeri a banskí ťažiarci, ako napríklad Fridrich Schilling (pôvodom z Krakova), senátor a trojnásobný richtár Wolfgang Glocknitzer, jeho príbuzný – senátor Matej Suess ale aj „obyčajní“ mešťania ako Gregor Cimerman z hámra, ktorý majer vlastnil do roku 1532.

² toto datovanie výstavby modlitebne nepriamo potvrdzuje aj fakt, že protestanti dovtedy na účely stretávania sa využívali neďaleký dom na protilahlej strane a opačnom konci ulice: „*v roku 1821 si Evanjelické spoločenstvo (Evangelica Communitas) odkúpilo od dedičov krajčira Jána Peternaka mladšieho dnešný dom v Hornej striebornej ulici č. 6. Tento dom potom evanjelická komunita vlastnila do roku 1827, resp. 1828, kedy ho predali krajčirovi Samuelovi Bodorovskému staršiemu.*“

³ jeho brat Krištof Nemitzer od roku 1631 vlastnil oproti stojaci dom (dnes č. 20) a druhý brat Jakub Nemitzer, ktorý sa narodil 1. augusta 1598, bol prvým majiteľom domu v Krížnej ulici č. 5.

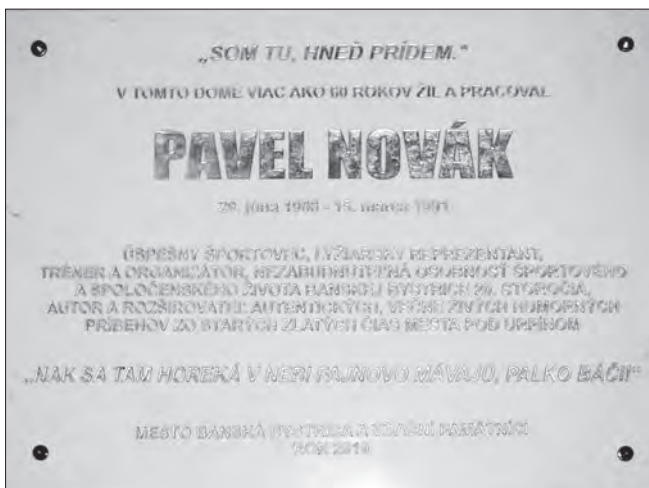
⁴ jeho rovnomenný vnuk Matej Rotarides II., ktorý bol mäsiarom, od roku 1723 vlastnil v dnes už neexistujúcej Novej ulici dom č. 9

⁵ predkovia lekára a spisovateľa Gustáva Kazimíra Zechentera - Laskomerského

⁶ „*Tento dom poctený návštevou arcivojvodu Františka Karola, Jeho najvyššej cisársko-kráľovskej vznešenosti 6. októbra 1821 a návštevou arcivojvodu Jozefa, palatína uhorského, Jeho svätej cisársko-kráľovskej vznešenosti, so svojou manželkou arcivojvodkyňou Máriou Dorotou, rodenou princeznou z Würtembergu, 22. augusta 1822*“

Horná Strieborná (do roku 1951, č. 17)

Pamätná tabuľa Pavla Nováka osadená 28. júna 2019

Paľo Novák

⁷ jeho zbierka hornín a minerálov obsahovala viac ako 12 tisíc exemplárov. V roku 1846 však celá podľahla ničivému požiaru

⁸ susedný dom č. 19 zdedil Albert Peťko, ktorý bol tak ako Karol pravdepodobne synovcom A. K. Zipsera (po manželke)

⁹ o živote Pavla Nováka sa môžete viac dočítať v monografii Dušana Klima: „*Nezabudnuteľný Paľo Novák*“, ktorá vyšla v minulom roku.

VANČOV MLYN - ZABUDNUTÝ ALE VEĽAVRAVNÝ OBJEKT

Miesto, ako ktorékoľvek iné. Prechádzame popri ňom a ani len netušíme, že ukrýva ťažké osudy z dejín našej Bystrice. Keď prideme bližšie, náletové dreminy odkrývajú vysoký múr pod evanjelickým cintorínom, do ktorého útrob sa dá nazrieť i vojsť. Pôvodne boli súčasťou obrovského objektu s rozsiahlymi podzemnými priestormi veľkej pivnice. A práve tá zohrala v tomto príbehu počas vojny kľúčovú úlohu.

Bolestná história banskobys-trického obchodníka Jána Vanču sa do pamäti múrov mesta začala zapisovať v roku 1944. Ján Vančo vlastnil na Rázusovej ulici štvor-podlažný pavlačový dom, v susedstve ktorého, v blízkosti hate potoka Bystrica, stáli aj zvyšky chátrajúceho mlyna. Keď som sa na tento mlyn pýtala starších Bystričanov, bezradne krčili ramenami. A predsa staré listiny, dokumenty, archívy, knihy a nakoniec aj výpovede očitých svedkov prehovorili a odkryli smutné tajomstvo.

Ján Vančo nebol len obyčajným obchodníkom so zmiešaným tovarom. Bol to človek s mimoriadne vlasteneckým duchom, ktorý neváhal riskovať vlastný život i životy svojich najbližších v boji proti nacizmu a záchranu svojich krajanov.

Po vyhlásení SNP neváhal s podporou povstalcov. Udržiavajúci kontakty s evanjelickou cirkvou (sám bol evanjelik) sa angažoval v rôznych podporných aktivitách. Finančne prispieval na účet v Národnej banke, zriadený za účelom podpory povstania, podporoval tiež priamo materiálne partizánsky oddiel Pomstiteľ, vedený Morozovom. K tomuto oddielu sa pripojila aj skupinka pracovníkov Slobodného slovenského vysielateľa, pod vedením Jána Baladu, ktorá po presune do hôr pod Jeleniu skalou, sa stala aj vydavateľom povstaleckého časopisu Mor ho! Vančo im posielal potraviny, lieky, deky a všetko potrebné. Obchodník zašiel vo svojej pomoci až tak ďaleko, že neváhal ukrývať, práve v spomenutých pivničných priestoroch niekdajšieho mlyna, Nemcami hľadaných ťažko ranených povstalcov a židovských spoluobčanov z Vyhní i Novák a ich okolia. Veľmi tým riskoval, pretože po obsadení Bystrice Nemcami, 27. októbra 1944, bolo už ukrývanie rasovo prenasledovaných ľudí, krajne nebezpečné.

Nemeckí okupanti pod velením obersturmführera Kurta Deffnera, začali okamžite zatýkať zajatých povstaleckých vojakov, partizánov,

civilov obvinených z podpory povstalcov a rasovo prenasledovaných občanov židovského a rómskeho pôvodu. Razie robili takmer denne. Sicherheitdienst (SD) chodili od domu k domu a ľudí zaistovali po desiatkach. Bystrica, už beztak takmer ľudoprázdna, strácala obyvateľa za obyvateľom. Zatýkalo sa aj na ulici, v obchodoch, v kine...

Všetkých zaistených zhromažďovali v budove bystrickej sédrie (dnes budova Krajského súdu), ktorá sa stala väznicou gestapa. Pozostávala z dvoch častí. Mužskej dvojposchodovej, v ktorej väznili civilov, dôstojníkov, žandárov, príslušníkov paradessantnej brigády, vojakov i partizánov a ženskej, kde boli okrem žien väznení aj občania židovského a rómskeho pôvodu. Tam boli podmienky najotrásnejšie. V celách bolo umiestnených až sto väznených, takže museli stať, spali na novinách, veľa väzňov bolo ranených a chorých.

Do týchto hrozných podmienok sa dostala aj Vančova rodina po predchádzajúcom udaní jedného člena polovojenskej teroristickej organizácie nemeckých nacistov - Freiwilligeschutzstaffel (FS), ktorú tvorili dobrovoľní členovia z radov nemeckej menšiny na Slovensku. FS úzko spolupracovala so Sicherheitdienst. Udačať bol náhodným svedkom, keď jeden z ukrývaných potajme vyšiel podvečer z úkrytu sa trochu prejsť a okamžite ho šiel nahlásiť do centra gestapa, ktoré sídlilo na Striebornom námestí. Bolo to podvečer 6. 11. 1944. Vanča zaistili ešte v ten večer, keď zatváral svoj obchod na prízemí domu príslušníci SD. Vyšetrený bol veľmi brutálne na Skuteckého ulici v sídle Eisetzkommandu 14, v budove stojacej vedľa súčasného Divadla na rázcestí.

Na druhý deň ráno, v skorých raných hodinách, bola zaistená aj jeho ťažko chorá manželka a neskôr aj dvaja dospelí synovia Pavel a Ján, ktorí sa o zatknutí rodičov dozvedeli od susedky, po návrate domov.

Niektorí ukrývaní Židia stihli z úkrytu újsť, jedny z prameňov hovoria, že aj dvaja ranení povstalcovia boli ešte pred spomínanými udalosťami prevezení, iné, že boli zaistení spolu so zvyšnými šiestimi židovskými občanmi, ktorí ostali v úkryte.

Všetci zaistení ukrývaní aj celá Vančova rodina boli nakoniec exemplárne popravení v Kremničke, kde sa od 5. 11. 1944 v niekoľkých vlnách konali fyzické likvidácie väzňov z preplnenej sédrie. Popravu vykonávali nacistická jednotka Einsatzkommando 14, pod velením Kurta Deffnera v spolupráci so slovenskými pohotovostnými oddielmi Hlinkovej gardy (POHG), Sicherheitspolizei (SIPO) a Sicherheitdienst (SD). Za miesto poprav boli ironicky vybrané povstalecké protitankové zákopy v obci Kremnička, pôvodne vykopané na obranu mesta. Vančova rodina bola popravená 19. decembra 1944 v lokalite Vyšný Potok. Po niekoľkohodinovej strelbe a odchode katanov z miesta činu, sa niektorí miestni obyvatelia išli pozrieť na miesto niekoľkohodinovej strelby a našli jamu s masovým hrobom postrieľaných ľudí. Neďaleko dohorielo šatstvo s osobnými vecami popravených.

Exhumácia popravených po skončení vojny v roku 1945, bola pre všetkých zúčastnených otrásnym zážitkom. Vančova rodina bola identifikovaná na základe nájdených dokladov ako aj vtedajším študentom medicíny a členom exhumačnej komisie L. Nábělkom, pôvodne rovnako väzneným. Po exhumácii

Rodina Vančovcov zľava syn Pavel, manželka Anna a manžel Ján

Rok 1970. Štyri roky pred úplnou asanáciou „Vančovho“ mlyna

Stav v roku 1970

Zbytky pivnice Vančovho mlyna - súčasný stav

ZO ZÁŽITKOV 21-ROČNÉHO DOBROVOLNÍKA (5. - záverečná časť)

„... s úctou, láskou a v spomienke na môjho najstatočnejšieho bratranca Luča.“

Václav Vaško, 31. 8. 1999

A tak prišiel rok 1945. Väznica bola stále viac preplnená zajatými vojakmi, partizánmi a zatknutými civilnými občanmi. Nemci to vyriešili spôsobom pre nich typickým. Od začiatku januára v nepravidelných intervaloch obyčajne včasráno ešte za tmy nám otvárali okienka na celách. Veliteľ väznice SS-man Müller čítal mená väzňov, ktorí sa museli zhromaždiť na chodbe prízemí a o krátky čas ich Nemci odviezli z väznice. Spočiatku sme sa domnievali, že boli odtransportovaní do koncentračného tábora v Nemecku, ale už o niekoľko dní sme sa dozvedeli, že sa ich cesta skončila v protitankovom zákope pri Kremničke, do ktorého padali zastrelení ranou do tyla a neskôr aj vo vápennej peci v Ráztoke pri Nemeckej, ktorej plamene strávili telá zavraždených. V Kremničke bolo zabitých 747, v Ráztoke do 900 ľudí, prevažná väčšina z nich prešla banskobystrickou väznicom.

Spomínam si, ako pri čítaní mien za hrobového ticha a úzkostného očakávania padlo jedného rána aj meno môjho spoluväzňa na cele Abraháma, predsedu Revolučného národného výboru v Banskej Štiavnici. Vedeli sme všetci aj on, čo ho očakáva, jednako pomohli sme mu zbalíť si veci, pribalil trochu jedla, rozlúčili sme sa. Odišiel, zakrátko zahynul vo vápennej peci. Videli sme, ako Nemci odvážali celú rodinu bystrického občana Vanču. Jeho dvaja synovia boli mojimi a bratovými spolužiakmi. Celá rodina zahynula v Kremničke. Jedného dopoludnia som našiel na okne ženského oddelenia lístok adresovaný Julovi Horváthovi, našmu spoluväzňovi, ktorý mu tam nechala na rozlúčku jeho manželka pred odvedením do Kremničky.

Vo väznici bolo aj šesť Francúzov. Nemci ich zajali ešte za bojov o Francúzsko, pracovali v koncentračnom tábore niekde v Rakúsku. Za SNP sa im podarilo ujsť a dostať sa na Slovensko, kde sa spolu s veľkou skupinou krajanov zúčastnili boja proti Nemcom. Mal som opakovanú možnosť hovoriť s nimi na ich cele, nerobili si žiadne ilúzie o svojom osude. Boli rozhodnutí, že sa v prípade odvedenia do Kremničky alebo Ráztoke pokúsia o útek. Päť z nich zahynulo začiatkom januára vo vápennej peci. Vysokoškoláka z Paríža Jacqua Cransaca Nemci z neznámeho dôvodu neodviezli s ostatnými – mysleli sme si, že ho stratili z evidencie a že sa mu podarí zachrániť sa. Zadovážili sme mu civilný oblek, aby sa jeho nádej na záchranu zvýšila. Žiaľ, ani on neunikol strašnému osudu. Pri exhumáciách po oslobodení bol identifikovaný podľa šiat, ktoré sme mu zadovážili a podľa nájdeného miniatúrneho vydania básní Paula Verlaina, v ktorom mal napísanú moju adresu. Mená ich všetkých sú vyryté na Pamätníku pri Strečne, venovanom pamiatke francúzskych partizánov, účastníkov SNP.

Spomínam na mladú sovietsku partizánku Valériu Kariakinu z Rostova nad Donom, ktorá bola tiež väznená v Banskej Bystrici. Zachránila sa, dožila sa oslobodenia. Pre zaujímavosť uvádzam, že po vojne hľadala mňa aj môjho brata inzerátom v novinách a pred pár rokmi ako manželka svojho bývalého partizánskeho veliteľa navštívila našu republiku.

Koncom januára Červená armáda oslobodila Brezno a čakalo sa, že v krátkom čase dôjde aj k oslobodeniu Banskej Bystrice. Gestapo utekalo z Bystrice, medzi Nemcami zavládol chaos a bez akéhokoľvek výberu jedné-

ho večera prepustili asi 200 väzňov. Takto sa dostal na slobodu aj môj brat. Keď sa však front pri Brezne na niekoľko týždňov zastavil, gestapo sa vrátilo späť a zatváranie pokračovalo. Pokračovali aj transporty smrti do Kremničky a Ráztoke, aj týranie väzňov v celách. Pri vchode do väznice Nemci zabili partizána Wágnera a jeho dvoch priateľov. Za takejto napätej situácie 1. februára večer prišiel k nám do cely banskobystrický štátny zástupca dr. Roháček a povedal nám o nebezpečenstve, že nás Nemci odveľú a zabijú. Pod zámienkou odtransportovania našej skupiny do Bratislavy nás pod ochranou tmy na vlastnú päsť prepustil z väznice. Ukázalo sa, že mal pravdu. Nasledujúci deň ráno nás hľadalo gestapo v cele. Sám dr. Roháček sa potom musel skrývať až do oslobodenia Banskej Bystrice Červenou armádou.

Po šťastnom vyslobodení z väzenia spojil som sa so svojím bratom a niekedy spolu s ním, inokedy každý zvlášť sme sa skrývali u známych v Banskej Bystrici. Čoskoro sme nadviazali styk a neskôr sme sa stali príslušníkmi diverznej skupiny VII. partizánskeho oddielu I. partizánskej brigády hrdinu ZSSR mjr. Jegorova, ktorého veliteľom bol kapitán Marčuk. Po oslobodení Banskej Bystrice 25. marca 1945 som sa prihlásil k československej armáde a pokračoval vo vojenskej službe až do 10. júla 1945, kedy som bol demobilizovaný. Krátko po oslobodení Bystrice som sa po dlhom čase stretol so svojimi rodičmi a najmladším bratom. Prežili za ťažkých podmienok o zime a hlade, často v priamom ohrození Nemcami, tvrdú zimu pod hrebenom Prašivej. Až do spojenia s Červenou armádou bol otec lekárom partizánskej brigády majora Jegorova, pod Holicou v masíve Prašivej mal poľnú partizánsku nemocničku.

Onedlho sa začalo s exhumáciou obetí zavraždených v Kremničke. Keďže väčšina z nich prešla banskobystrickou väznicom a ja som mnohých poznal ešte za ich života, zúčastnil som sa tejto nesmierne smutnej a hroznej práce aj identifikácie obetí. Telá ľudí ležali na sebe v protitankovom zákope tak, ako doň padli zastrelení ranou do tyla. Bola tu celá rodina Vančová, už spomínaný francúzsky vojak Jacques Cransac, bol tu nešťastný muž ešte s obvazom na ruke, ktorého som v noci po pokuse o samovraždu ošetril, bola tu matka so svojím 14-dňovým dieťaťom a mnohí ďalší. Chodil mi pri tejto smutnej práci mráz po chrbte. Uvedomoval som si, ako málo chýbalo, aby som tu tiež ležal medzi nimi. Pri vápennej peci v Ráztoke toho veľa neostalo. Len pod cestou pri Hrone kopa popola s ohorenými kovovými gombíkmi vojenských uniforiem.

Pri písaní týchto spomienok vybavovala sa mi v mysli neopísateľná a nezabudnuteľná atmosféra napätého očakávania pred Povstaním, nadsenia po jeho začatí, utrpenia po ústupe do hôr, neistoty a strachu počas väzenia, radosti z oslobodenia Červenou armádou a hrôzy pri pohľade na obeť v Kremničke. S pohnutím a úctou myslím na generálov Viesta a Goliana a na dlhý rad priateľov, na známych i neznámych, s ktorými som prišiel do styku v prípravách na Povstanie, počas Povstania i vo väzení, na všetkých, ktorí sa oslobodenia nedožili. Na druhej strane mám dobrý pocit, že som v Slovenskom národnom povstaní nebol iba pasívnym divákom, ale že som v rozhodujúcich chvíľach tohto slávneho podujatia v histórii slovenského národa dobrovoľnou účasťou v armáde dal výraz svojmu presvedčeniu a že som podľa svojich možností aktívne prispel k oslobodeniu našej vlasti a začiatku nového života našich národov.

Ludvík Nábělek

Dokončenie z predchádzajúcej strany

Hrob rodiny Vančovcov na evanjelickom cintoríne v Banskej Bystrici

boli všetci štyria prevezení na evanjelický cintorín v Banskej Bystrici, kde snívajú svoj večný sen o slobode mesta a Slovenska, dodnes.

Najväčšou obeťou je obeť zbytočná. Vančova obeť bola veľká. Bol to obrovský čin veľkého človeka, na ktorého sa zabudlo, tak ako sa zabúda aj na ostatné vojnové udalosti. Oživenie pamäte na jeho činy je nutné, aby sa udalosti v Bystrici obsadenej nacistami, radené medzi najväčšie vojnové zločiny na Slovensku, už nikdy v budúcnosti nezopakovali.

Kto z nás, keby sa situácia predsa len zopakovala, by išiel vo Vančových stopách? Kto z nás by bol ochotný tak obrovsky riskovať?

Určite je lepšie sa nikdy nemusieť o tom presvedčiť.

...preto nesmieme zabudnúť...

Anna Havlíčková

Literatúra:

Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000 (ŠVK, 2002)

D. Baranová: Pred bránami pekla (Vidas 1996)

M. Pecník, V. Luptáková a kol.: Kremnička, miesto života i pamätí (Agentúra MP. SNZ a PressGroup BB 2014)

B. Chňoupek: Lámanie pečatí (Smena 1984)

MY Bystrica, I. Fajčíková: Vojnový úkryt nahradilo smetisko (5.nov. 2013) výpovede očitých miestnych svedkov

TAJOMSTVO STAREJ FOTOGRAFIE

„Kedysi – je to už dávno, presne sa na tie dni vari nik ani nepamätá – žili tu na našom kúsku zeme zvláštni ľudia. Ľudia s protuberanciami okolo zapálených srdc. Vtedy bola tma na tejto zemi a v nej svietili iba oči vlkov a protuberancie okolo srdc ľudí, výbuchy, ktoré zhášali zlé ohne vo vlčích očiach. Nik z týchto našich čistých ľudí nepoznal ani dňa, ani hodiny. Mená mnohých z nich poznáme iba z chladného kameňa mohýl, navršených po horách – dolinách. A mená tých, čo sa dožili, pozapadli prachom zabudnutia ... Nik nikdy nezráta ich počet, ani ich činy. Lebo veľa, veľmi veľa bolo hrdinov a veľa, veľmi veľa hrdinských činov. Hovoríeva sa, že hrdinom je ten, kto sa nebojí. Neverte tomu. To je legenda. Všetci hrdinovia sa báli, mali strach, niekedy priam hrozny, nevypovedateľný strach, lebo boli - ľudia... a ľudia milujú život, i svoj život. Ale keď bolo treba, vo chvíľach najťažších vedeli premôcť strach, pre lásku k životu zrieknuť sa vlastného života. Preto a tak sa stali hrdinami.“

Vladimír Babnič
(Život, láska moja, 1964)

Tak sa nimi stala aj hŕstka tých, s ktorými sa stretávame na tejto fotografii.

Stačil iba jeden záblesk na to, aby fotograf zvečnil šťastnú chvíľu. Veselých mladých, sympatických ľudí – súrodencov Jula, Aničku, Vlada a Štefana Wágnerovcov z Radvane. Zápis na zadnej strane prezrádza, že to bolo 20. augusta 1944. Deväť dní pred vypuknutím Slovenského národného povstania. **Nechajme fotografiu rozprávať.**

V dolnom rade prvý zľava sa s vážnosťou v tvári na nás díva Július Wágner. Narodil sa 23. 8. 1922. Tri dni po vzniku fotografie oslávil svoje dvadsiate druhé narodeniny. V strede v ochrannom zovretí bratov je Anna Wágnerová (*1. 4. 1921 - †25. 9. 2012). Vedľa nej Aladár „Vlado“ Wágner (*20. 2. 1926 †20. 12. 2009). Nad nimi stojí najmladší Štefan „Piko“ Wágner (*24. 4. 1928 - †3. 4. 2007). Nevedno prečo sa pred objektív postavili iba títo členovia rodiny, keďže jej súčasťou boli ďalší súrodenci. Isté však je, že práve títo ľudia - mladí, odvážni ľudia sa nechali vziať do víru udalostí nasledujúcich dní a mesiacov, do víru Slovenského národného povstania.

Mladí chalani s horúcou krvou boli silní a odhodlaní. Zocelení horami rodného kraja, ktoré veľmi dobre poznali a lyžiarskym športom, ktorému sa s obľubou venovali. K odvaha ich odmalicka viedol otec Štefan Wágner st. (*29. 12. 1882 - †18. 12. 1933) a to aj netradičným spôsobom. Viaže sa k tomu zaujímavý príbeh. Rodina bývala v Radvani na Hôrke pod kostolom, na dohľad kaštieľov s bohatou minulosťou. Otec sa rozhodol preveriť odvahu svojich synov. Vložil hrnček do polorozpadnutej kamennej krypty Barciovcov pod cintorínom na Hôrke. Chlapci mali za úlohu doniesť hrnček domov, a to pod rúškom nočnej tmy, každý osve a bez použitia akéhokoľvek svetla.

Ich odvahu neskôr preveril aj sám život. Julo a Vlado sa po vypuknutí povstania bez váhania vybrali do hôr k partizánom. Štefan nechcel zostať pozadu a chystal sa tiež. Mal vtedy šesťnásť rokov. Bratia ho presvedčili, aby zostal doma. Zabrali jedine argumenty, že musí zostať aspoň jeden chlap pri ženách, keďže už otca nemali a hlavne že ho budú potrebovať ako spojku. Spomienky rodinných príslušníkov hovoria o tom, že bojovali vo zväzku 1. Československej partizánskej brigády pod velením A. S. Jegerova. Boli zapojení aj do misie prenosu tajnej vysielačky horami zo Šliacha do Banskej Bystrice. Január 1945 im priniesol horúce chvíle. Nemci ich zajali na základe udania 6. 1. 1945 v dedinke Riečka a uväznili v sédrii, kam zväzali všetkých zaistených a väzňov z celého povstaleckého územia. Po krátkom väznení v sédrii (v tej dobe Hitlerova ulica, dnes Skuteckého ulica) v Banskej Bystrici, ich odvážali nákladnými autami na likvidáciu. Mladí muži to tušili a odmietli sa dobrovoľne poddať. Pokúsili sa o útek. Iniciátorom bol pravdepodobne Julo, ktorý skočil na jedného z väzňov. Vyvolal zmätok a chaos, a tak sa niektorým podarilo utiecť. Nevyhli sa ostrej paľbe, ktorá podkosila

nohy Julovi. Padol na zem a vedľa neho ďalší z väzňov. Vlado sa k bratovi vrátil, aby ho zachránil. Julo však vedel, že na to nemajú šancu a jeho posledné slová boli: „Vlado zachráň sa aspoň ty. Uteč!“ Nebolo času na váhanie. Vlado počúvol. Následne na to oboch postrelených obstúpili Nemci z policajnej jednotky Sicherheitsdienst (SD) a príslušníci špeciálneho pohotovostného oddielu Hlinkovej gardy (POHG). Nikomu z obyvateľov obce nedovolili ošetriť ich a nechali ich na zemi vykrvacať. Zomreli. Bolo to 24. 1. 1945 v obci Šalková. Vrahovia boli natoľko krutí, že ich nedovolili ani pochovať. Miestnym veriacim sa to podarilo až 4. 2. 1945. Julove meno je vytesané do mramoru na pomníku, ktorý stojí pred Základnou školou v Radvani a je na ňom napísané. **V bojoch proti fašizmu v SNP položili svoje životy za našu slobodu títo občania obce Radvan.** Okrem mena **Július Wágner** sú tam zapísaní ďalší siedmi hrdinovia, ktorí padli v týchto zlých časoch.

Po vojne sa život pomaly dostával do bežných koľají. Vlado zostal celý život pevný vo svojom postoji a názoroch, veď aj preto mal niekoľko rokov problém s novým režimom. Oženil sa, založil si rodinu. Spolu s najmladším bratom, chatárom Štefanom sa venovali hlavne spoločným koničkom lyžovaniu a chatárčeniu. Vlado si časy povstania pripomenul v úlohe partizána vo filme Paľa Bielika „Vlčie diery“ (1948).

Ich sestra Anička bola krásna, mladá, temperamentná a veľmi rázna žena. Pre tých, čo ju poznali, to bola „Anča Wágnerka“. Vo vojnových časoch pracovala v podniku Figaro v Bratislave. Bola matkou malého dievčatka, ktorého otec zahynul vo víre vojny. Keďže aj vo vojnových časoch sa rodí láska, padla Anička do oka Miroslavovi Zolvíkovi (*2. 6. 1917 New York - †31. 7. 1983 Banská Bystrica), ktorého pôsobenie počas udalostí SNP sú samostatnou významnou kapitolou odboja na Slovensku. Každopádne to bol dôstojník slovenskej armády, letec-radista, navigátor, protifašistický bojovník.

Na konci roka 1943 prijal návrh aktívne spolupracovať v odboji. Cez jeho ruky prechádzali všetky správy prijaté a odvysielané z tajných vysielačiek LEO, EVA a predovšetkým VÍT, ktoré zabezpečovali spojenie so zahraničným odbojom v Istanbuli a Londýne. Ako telegrafista sa stal pravou rukou kapitána a neskôr majora Jaroslava Krátkeho a súčasťou operácie KARAS, ktorá sa stala najdlhšou a najúspešnejšou československou vojenskou spravodajskou operáciou v rokoch 2. svetovej vojny. Vysielacie kódy k depešiam boli pravidelne doručované z Bratislavy, a to rôznymi cestami. Aj vlakom.

Anička, odvážna žena, bez váhania priložila ruku k dielu. Bol predpoklad, že mladá žena, ktorá sa vracala pravidelne z práce z Bratislavy domov, nevzbudí podozrenie. Nik netušil, že šifry má pri sebe dokonale ukryté. V rádiomechanickej dielni, v kasárňach banskobystrickej leteckej školy, kde Zolvík pôsobil ako učiteľ, slúžil mladý zodpovedný a nadmieru všímavý vojak. Objavil v dielni vysielačku a nahlásil to kompetentnému nadriadenému, ktorý bol našťastie do udalosti zasvätený. Nedalo sa ďalej riskovať, bolo potrebné zmeniť taktiku. Vysielačka Eva musela zmiznúť. Nie nadarmo sa hovorí, že kam nemôže čert, tam pošle ženu. Odvážna Anča nemala s ničím problém. Jednotlivé časti vysielačky Eva aj s jej pomocou skončili v dnes už zasypanom meandri na dne Hrona. Vzťah Anička a Miroslava bol dôkladne zocelený týmto vojnovým ohňom. Keď sa všetko upokojilo, nadišiel ich svadobný deň. Bolo to 10. 11. 1946.

Tento príbeh zároveň potvrdzuje, že partizáni aj slovenská armáda bez podpory civilného obyvateľstva by nemali veľkú šancu úspešne zrealizovať mnohé bojové diverzné akcie. A takisto bez udavačov by toľko ľudí nezahynulo.

Protagonisti nášho príbehu, už odpočívajú spolu v rodičovskom hrobe na mestskom cintoríne v Banskej Bystrici, v podstate anonymne, pretože hrob je označený stroho „rodina Zolvíkova – Wágnerova“. A hroby iba napovedia, ale nič nepovedia, preto sme to všetko museli vypátrať a spísať.

Ľubomír „Puky“ Wágner
a Mgr. Jana Matzová

Členovia rodiny Wágnerovcov pred vypuknutím povstania

JÁN ORSZÁGH – VÝZNAMNÝ BYSTRICKÝ BANKÁR

Priezvisko Országh si mnohí obyvatelia Banskej Bystrice spájajú so športovcami, tromi bratmi Jánom, Dušanom a Igorom Országhom. Títo sa venovali mnohým druhom športu, no asi najviac vynikli v ľadovom hokeji. A talent sa prenáša ďalej, pretože pravnuke Vladimír získal titul majstra sveta v ľadovom hokeji (Göteborg 2002) a v súčasnosti patrí k našim najúspešnejším hokejovým trénerom.

No ale dostaťme sa k najstaršiemu členovi rodiny Országhovcov, takpovediac strojcovi neskorších športových úspechov synov, vnukov a pravnukov, k pánovi Jánovi Országhovi, významnému bankárovi. Pôbil vo viacerých bankách na rôznych postoch a od roku 1927 bol v Banskej Bystrici. Pán Ján Országh sa narodil v roku 1889 vo Vyšnom Kubíne. Jeho manželka pani Irena Országhová, rodená Zacharová, narodená v roku 1902 pochádzala z Brezna.

Ján Országh začína svoju prácu v roku 1914 v Slovenskej banke ako úradník vo filiálke v Žiline, neskôr vedúci filiálky (dirigent) v Čadci, Užhorode a Trenčíne. V roku 1927 prichádza do Banskej Bystrice a pracuje v Národnej banke, účasti nej spoločnosti v Banskej Bystrici (tu nastúpil k 1. júnu 1927). Národná banka plánovala v tomto období otvoriť novú filiálku v Rimavskej Sobote, pričom hľadala dostatočne skúseného úradníka na pozíciu dirigenta (vedúceho) filiálky. Národná banka však z neznámych dôvodov nikdy nepristúpila k otvoreniu filiálky v Rimavskej Sobote a Ján Országh zostal až do roku 1946 zaradený ako vyšší úradník centrály v Banskej Bystrici s hodnosťou dirigent; nebola mu však udelená prokúra.

V roku 1940 došlo k zmene názvu z Národnej banky u. s. na Stredoslovenskú banku u. s. V roku 1946 sa stal Ján Országh národným správcom Stredoslovenskej banky, na ktorú bola uvalená národná správa. Národnú správu tvorili okrem pána Országha ešte Milan Kulišek a Ivan Tatiak. Pôbili tu do 30. januára 1948, pretože Stredoslovenská banka u. s. splynula s Tatra bankou n. p. Martin. Ján Országh pôbil po fúzii ako vedúci (dirigent). Ako dirigent filiálky Tatra banky v Banskej Bystrici do 15. apríla 1948, kedy Tatra banka splynula so Slovenskou bankou, čím bola vytvorená Slovenská Tatra banka n. p. Bratislava. Po tejto fúzii Ján Országh pôbil ako vedúci Slovenskej Tatra banky v Banskej Bystrici.

V roku 1950 bola zriadená Štátna banka československá, a k 1. 7. 1950 prevzala všetky práva a záväzky Slovenskej Tatra banky. Ján Országh pôbil od 1. júla 1950 ako zástupca vedúceho pobočky ŠBČS v Banskej Bystrici až do odchodu na dôchodok. Presný dátum odchodu však nie je známy, pretože archívne dokumenty z tohto obdobia sú chabé. Bolo to však najneskôr k 31. decembru 1952, keďže vo výkaze zamestnancov ŠBČS

pobočka Banská Bystrica k 1. januáru 1953 sa jeho meno už nenachádza.

No i napriek tomu, vďaka výdatnej pomoci Archívu NBS v Bratislave, vieme dosť podrobne zdokumentovať vyše 36 ročnú pracovnú činnosť pána Jána Országha v slovenskom bankovníctve, najmä na pracoviskách v Banskej Bystrici.

Spoločenský a pracovný profil rodiny Országhovcov a význam pre Banskú Bystricu je spojený nielen s tvrdou a úspešnou prácou, ale aj tradíciou ich rodinnej blízkosti s rodinou slávneho Pavla Országha Hviezdoslava z Vyšného Kubína, kde sa práve náš Ján Országh 25. decembra 1889 narodil.

Rodina Jána a Ireny Országhovcov s tromi synmi

V tejto súvislosti je potrebné vyzdvihnúť úspešnú angažovanosť manželov Jána a Ireny Országhovcov v súvislosti s banskobystrickou evanjelickou farnosťou a ich farárov pri záchrane židovských rodín pred deportáciami do táborov smrti. Toto je preukázateľné prostredníctvom matriky evanjelických krstov.

Pani Irena Országhová bola funkcionárkou Živeny, organizovala spoločenské a folklórne podujatia v Banskej Bystrici a sama prevádzkovala vlastný obchod SVOJRÁZ na námestí SNP, (obchod

typu ÚĽUV, kroje, rezbárske práce, ľudové kožené výrobky a podobne).

Vďaka manželom Országhovcom mohol byť vytvorený neformálny literárno-kultúrny umelecký a aj konfesijný okruh banskobystrických osobností, ktoré sa schádzali na návštevách u Országhovcov v byte na Krížnej ulici č. 7, v ktorom bolo možné preberať dôverne aj ťažké otázky v zložitých obdobiach štyridsiatych a päťdesiatych rokoch a hľadať ich riešenie. Patril k tomu literárny kritik Alexander Matuška, básnik Štefan Žáry, básnik Andrej Plávka, herec Viliam Záborský, operný spevák Ján Hadraba, hudobný skladateľ Tibor Andrašovan, rodina Dankovcov, redaktorka Ota Plávková, profesor Dr. Ján Telúch, redaktor Ján Sloboda, evanjelický farár Ján Bakoš, Juraj Holčík, Pavol Hronec a Mikuláš Mitaľ.

Už len z tohto stručného zhodnotenia pracovných a spoločenských aktivít manželov Országhovcov je zrejmé, že ide o významné osobnosti v histórii Banskej Bystrice a bolo by nanajvýš vhodné zaradiť ich medzi Významné osobnosti Banskej Bystrice, či už na tabuli Významných osobností na mieste ich ostatného odpočinku, alebo v aktualizovanej publikácii Sprievodca po bystrických cintorínoch. Pretože z úcty k nim si to istotne zaslúžia.

Branislav Sloboda – Jozef Kreutz

Zdroje:

1. Archív Národnej banky Slovenska Bratislava
2. Archív rodiny Országhovcov (fotodokumentácia)

K VÝROČIU SMRTI MUDR. DANIELA PETELENA

26. októbra uplynie 50 rokov, čo zomrel Bystričanom dobre známy lekárom, primárom chirurgického oddelenia a riaditeľom nemocnice, odbojár a záchranca mnohých ľudí Daniel Petelen.

Bol potomkom mnohých generácií remeselníkov Petelenovcov (pôvodne Petelon) zo Slovenskej Ľupče, doložených tam už začiatkom 17. storočia. Daniel Petelen sa narodil 29. marca 1904 ako posledné dieťa garbiarskemu majstrovi Jánovi Petelenovi a Anne Belušovej. Ako ročný stratil otca, no rodina mu umožnila, aby vyštudoval najprv gymnázium v Banskej Bystrici a potom lekársku fakultu. Možno ho k štúdiu inšpirovali dvaja o niečo starší bratrance Belušovci, Daniel a budúci architekt Emil.

Ako mladý lekár nastúpil do nemocnice v Banskej Bystrici a viac ako 30 rokov v nej pôbil. V roku 1937 prevzal primariát a vlastne aj funkciu riaditeľa nemocnice po MUDr. Kamilovi Kollárovi, ktorý pôbil na tej istej pozícii v rokoch 1916-1937. Prvým primárom a riaditeľom vtedy mestskej nemocnice a aj iniciátorom jej postavenia bol dr. Ľudovít Rajčíč. Doktor Petelen bol počas SNP členom

Revolučného národného výboru a viedol aj poverenie zdravotníctva. Banskobystrická nemocnica patrila pod jeho vedením k významným zdravotníckym zariadeniam na území SNP. Bol nielen výborným chirurgom, ale aj autorom odborných štúdií a článkov a organizátorom záchrannej služby. Bol nositeľom viacerých významných ocenení. Jeho zásluhy ocenilo aj mesto Banská Bystrica, keď jednu zo svojich ulíc pomenovalo po ňom a jeho hrob na evanjelickom cintoríne patrí medzi pamätné hroby.

Daniel Petelen žil skoro 30 rokov s manželkou a tromi deťmi vo vile, ktorú postavil staviteľ Juraj Hudec, otec architekta Ladislava Eduarda Hudeca, pre vlastnú rodinu. Dnes ju poznáme ako Petelenovu vilu. Zaujímavé a prekvapujúce bolo zistenie, že Daniel Petelen a L. E. Hudec zomreli v rovnaký deň 26. októbra. Obaja mali len 65 rokov, obaja zomreli na zlyhanie srdca a obaja bývali v tom istom dome.

Ľudia vnímali Daniela Petelenu nielen ako výborného lekára, ale aj dobrého, priateľského a milého človeka. Keď bolo treba aj rozhodného a rázneho. Spomeňme si na neho!

Eva Furdiková

NÁRODNÁ PRÍRODNÁ REZERVÁCIA BADÍNSKY PRALES

Desať kilometrov juhozápadne od našej drahej Bystrice, v juho-východnej časti Kremnických vrchov, opradených dávnymi tajomstvami, sa rozprestiera unikátny badínsky pralesný skvost. Je to jedno z najstarších chránených území na Slovensku (od roku 1913), ktoré ukrýva vo svojom nedotknutom svete stáročné stromy, machom obrastené skaly a tieľúce kmene mŕtvych drevín, a hlavne vzácnu a minimálne dotknutú pralesnú jedľovú bučinu. Územie európskeho významu predstavuje pozostatok prastarých karpatských hvozdov.

Okrajom pralesa vedie asi 1 km dlhý náučný chodník prístupný aj verejnosti, avšak na čarovné územie útrov pralesa spadajúce pod správu CHKO Poľana je bežnému návštevníkovi z dôvodu zachovania jeho pôvodnej nedotknutej podoby úplne uzatvorené.

Do jeho jadra v najvyššom 5. stupni ochrany je vstup povolený len s odborným sprievodcom Lesov SR, pracovníkmi Štátnej ochrany prírody SR, lesníckej fakulty TU vo Zvolene alebo vedeckovýskumných inštitúcií. (objednať si sprievodcu za poplatok môžete tu: <https://www.chkopolana.eu/news/ponukovy-list/>).

Obec Badín ale usporadúva každoročne v polovici mesiaca október Deň otvorených dverí (treba sledovať stránku obce Badín <https://www.obecbadin.sk/oznamy-.html>, dátum o konaní býva vyhlásený obyčajne len pár dní pred konaním), kedy je bez poplatkov zabezpečený pre laickú verejnosť odborný sprievod, kyvadlovou dopravou z Lomu nad Badínom priamo do najchúlostivejších miest tohoto lesného šperku a zažiť neopakovateľnú atmosféru ako z rozprávky. V roku 2 000 tento prales uchvátil aj britského princa Charlesa.

Je skutočne čarovné prechádzať pomedzi vekovité stromy a pritom vdychovať vôňu machu, húb a tieľúceho listia, kochať sa v prieniku zlatistých sinečných lúčov pomedzi staré k nebu sa týčiace korony našich statných veľikánov.

Tieto vzácne a kúzelnou atmosférou nabitú chvíľku vám spestrí sprievodcovia pútavým odborným výkladom, v ktorom sa dozviete úchvatné lesné tajomstvá a tajné príbehy 40 m vysokých stromov, s obvodom kmeňov dosahujúcich často až 500 cm. Budete svedkom prelínania všetkých štádií a fáz vývoja lesa, od dorastania, cez optimum až po rozpad.

Budete sa tiež môcť dotknúť prastarého lávového valu, pretože celé pralesné podložie je tvorené pyroklastickými horninami neďalekej majestátnej Poľany. Sprievodcovia vám tiež ukážu bývalú historickú cestu do Kremnice, vynúcu sa pralesnou dolinou Badínského potoka, na severovýchode lemovanou svahmi medzi Laurínom (1025 m n.m.) a Skalickou (903 m n.m.) a evokujúcu v sebe pradávnu históriu.

Lesné spoločenstvo chráneného územia o rozlohe 30,03 ha s ochranným pásmom 123,43 ha, nachádzajúce sa v nadmorskej výške

620-1025 m n. m. pozostáva prevažne z bukov (210-230 rokov starých), ďalej sú to jedle biele (350-400 rokov), vtrúsené javory, jasene, bresty a ojedinele sa nájdu aj duby, hraby, lipy, jelše, jarabiny i čerešne vtáčie.

Prales je tiež domovom medveďa hnedého, vzácného rysa ostrovida, vlka dravého i kuny lesnej. Obývajú ho tiež sovy a rôzne druhy ďatľov, netopier veľkouchý aj obyčajný. V blízkosti Badínského potoka možno stretnúť mloka karpatského a kunku žltobruchú. Z miestneho hmyzu môžeme spomenúť čarovného belasého fúzača alpského. Pomedzi nohy vám môže prebehnúť tiež vretenica severská a pozor, nestúpte na slizniaka karpatského!

Anna Havlíčková

V NOVEMBRI UPLYNIE 250 ROKOV OD NARODENIA MIKULÁŠA ZMEŠKALA

Mikuláš Zmeškal (* 20. november 1759, Leštiny - † 26. jún 1833, Viedeň)

Pochádzal z oravského zemianskeho rodu. Matka Katarína, rod. Meerwaldtová, bola Banskobystričanka. Po predčasnej smrti manžela sa v roku 1764 odobrala mladá vdova s tromi malými deťmi do Banskej Bystrice ku svojej rodine a čerstvo dostavané leštinské sídlo prenajala.

Brat Gabriel (*19. apríl 1755, Banská Bystrica) bol verejný činiteľ, advokát v Banskej Bystrici. Testamentárne zriadil základinu, z ktorej boli vyplácané príspevky chudobným nevestám v Banskej Bystrici a Banskej Štiavnici.

Mikuláš študoval na evanjelickom gymnáziu v Banskej Bystrici až do svojich pätnástich rokov. Usudzujúc podľa toho, s kým sa stýkala jeho matka i celá jej rodina, mohol súkromne študovať hudbu u jedného z bystrických hudobníkov. Do úvahy prichádza buď evanjelický kantor Daniel Fabricius, alebo organár Michal Heyserer, alebo jeden z dvoch bratov organárov Podkonických, najpravdepodobnejšie to však bol evanjelický organista Juraj Francisci, syn známeho bys-

trického hudobného skladateľa a organistu.

V rokoch 1770-1778 študoval s podporou K. Pálfiho na Tereziane vo Viedni, 1782 zložil advokátsku skúšku v Budapešti. Hru na violončelo študoval u A. Krafta vo Viedni. Bol úradník Hontianskej stolice, advokátsky kandidát v Budapešti, úradník, nakoniec jeden z riaditeľov a radca dvorskej kancelárie vo Viedni. Ako vynikajúci violončelista sa venoval aj skladbe komornej hudby. Vo Viedni získal významné postavenie v hudobnom živote mesta. Patril k najbližším priateľom L. van Beethovena, W. A. Mozarta, priateľil sa s J. Haydnom. Beethoven mu venoval Quartetto serioso f moll, op. 95 (1810) a Haydn 6 zo svojich tzv. Slniečnych kvartet, op. 20. Z jeho korešpondencie s Beethovenom sa zachovalo okolo 150 listov a odkazových lístkov.

Zmeškalov dom hudby sa nachádza v Dolnom Kubíne v dolnej časti Hviezdoslavovho námestia.

Dušan Jarina

VÝROČNÁ CENA ČASOPISU PAMIATKY A MÚZEÁ – OCENENIE NAŠEJ PRÁCE

Asi každému dobre padne, keď mu niekto povie, že prácu, ktorú robí, robí dobre. Vždy ide o povzbudenie, nový elán a energiu, ktorá je tak potrebná, aby ste v tom, čo robíte, mohli pokračovať ďalej. Aj nám sa dostalo 5. septembra 2019 veľkej cti, prílevu tejto životodarnej energie, keď sme boli pozvaní na otvorenie Dní európskeho kultúrneho dedičstva do Banskej Štiavnice, aby sme si prevzali Výročnú cenu časopisu Pamiatky a múzeá.

Časopis Pamiatky a múzeá už 28 rokov udeľuje ceny v oblasti pamiatkovej starostlivosti, prezentácie a popularizácie histórie, kultúry a spoločnosti, múzeí, výstavníctva, publikácií a periodík. Ide o jednu z najprestížnejších cien v našej krajine. Tohto roku boli ceny udeľované v 10 kategóriách a náš časopis uspel v silnej konkurencii v kategórii „Menšia publikácia – drobná tlač – periodiká“. Sme veľmi radi, lebo našu prácu ocenil časopis, ktorý vychádza už od roku 1952, za ktorým stojí množstvo vynikajúcich autorov a množstvo článkov.

Do Banskej Štiavnice sme vyrazili v silnej zostave na čele so šéfredaktorom Palom Genderom a jeho zástupcami Dušanom Jarinom a Richardom R. Senčekom. Slávnostný ceremoniál sa konal na Starom

zámku, kde sa stretli všetci významní predstavitelia mesta Banská Štiavnica, časopisu Pamiatky a múzeá, Pamiatkového úradu, Slovenského národného múzea a mnohých ďalších inštitúcií. Postupne sa jednotlivé kategórie predstavovali, v krátkych dokrútkach boli prezentované nomi-

Diplom za našu prácu bude zdobiť redakčnú miestnosť na Hornej ulici

nované projekty alebo inštitúcie a následne bolo oznámené, kto danú kategóriu vyhral. Aj náš časopis bol predstavený a my sme si odniesli spomínanú výročnú cenu.

Cena patrí všetkým: nám v redakčnej rade, autorom, korektorom, grafikom, ale predovšetkým vám čitateľom. Sme veľmi radi, že vás máme a ďakujeme vám všetkým za vašu priazeň. Cena je aj záväzok a my sa posnažíme, aby

sme aj v ďalších rokoch prinášali zaujímavý a hodnotný materiál z našej banskobystrickej histórie. Veríme, že sa prostredníctvom našich slov na krémových stránkach budeme stretávať ešte dlho.

Ďakujeme!

SPOZA PLOTA 1/2019

Nášho legendárneho Paľa Nováka ani po smrti nenahajú na pokoji. Na sklonku svojej dlhej pozemskej púte Paľo často prejavil pranie „...nak ma pochovajú na Kordikách, dolu tvárou...“ Asi už vtedy tušil, čo ho čaká na mestskom (katolíckom) cintoríne, kde našiel miesto svojho večného odpočinku v spoločnom hrobe so svojou matkou. Tento jednoduchý, neopevnený hrob dlhé roky chátal, až kým ho pred dvoma rokmi Paľovi pamätníci nedali do poriadku. Pokojné odpočívanie však túto jar narušil brutálny zásah „anonymného“ nájomcu susedného hrobového miesta. Bez toho, aby Paľových príbuzných, ktorí sa o hrob starajú, informoval o svojom zámere a požiadal ich o povolenie úpravy miesta, jednoducho „odkrojil“ z Novákovského hrobu po celej dĺžke poriadny kus, čím bol bok hrobu zbavený opory vo výške 40-50 cm. Narušiteľa ani vo sne nenapadlo, aby tam urobil oporný múrik na zamedzenie zosuvu Novákovského hrobu. Je len otázkou času, kým sa Paľov hrob po celej dĺžke nezosype a nebudaj sa objaví jeho vnútro.

Správkyňa cintorína na protesty opatrovateľov Novákovského hrobu zo začiatku vôbec nereagovala a až po čase sa uráčila začať sa vecou zaoberať. Asi mala zlé svedomie, že nezakročila už vtedy, keď nový honosný susedný hrob zriadili a bez povolenia „odkrojili“ z Paľovho hrobu. Vyhovárala sa na „ochranu osobných údajov“ a odmietla poskytnúť „páchatelove“ osobné údaje, takže nebolo možné nadviazať s ním kontakt a požadovať nápravu. Bolo teda nutné podať oficiálnu žiadosť na správu cintorína, ktorá sa doteraz vecou „zaoberá“. Kedy dôjde k náprave, to stojí vo hviezdach. Hát, žijeme v takej dobe, že si aj na cintoríne zrejme môže každý robiť, čo sa mu zapáči.

Niekedy, keď na cintoríne zavládne úplný pokoj, v hlbokjej noci, ako keby bolo z Paľovho hrobu počuť jeho tichý hlas „...veď som im povedau, nak ma pochovajú tam na tých Kordikách...“.

V rebričku najatraktívnejších miest Slovenska patrí mestu pod Urpínom nesporné špičkové postavenie, a to úplne zaslúžene. Dosiahnuť takúto pozíciu stálo a stojí veľa námahy a tvorivej energie dnešnej, ale aj predošlých generácií obyvateľov a vedenia mesta. Treba vynaložiť maximálne úsilie na udržanie si postavenia na čele a dbať o to, aby si mesto udržalo „čistý štít“.

Dakedy sa však môže prihodiť, že mesto sa stane terčom oprávnej kritiky za niečo, čo zavinili iní. Na prvý pohľad ide o maličkosť, ktorá predsa len vytvára nepriaznivý obraz o našom meste.

Železničná spoločnosť Slovenska (ZOS-ka) a SAD-ka Zvolen sa dohodli, že od začiatku roka taxíky do areálu stanice nepustia. Prečo tak urobili

a ako na takýto kocúrkovský kúsok reagovalo mesto, nie je známe. Taxíky s pasažiermi idúcimi na vlak musia zastať na kraji parkoviska pred autobusovou stanicou a cestujúci sa musia s batožinou trepať takých sto metrov do budovy stanice. Naopak, ľudia, ktorí pricestovali do Bystrice vlakom, sa musia zorientovať a zistiť, že taxíky nestoja poruke pred stanicou, tak ako je to na celom svete zvykom, ale musia vláčiť kufre na vzdialený taxištand. Taxikár mi nevedel povedať, prečo to tak je a či ide o dočasné opatrenie. Nešetril - a to oprávnene šťavnatými komentármi na adresu „tých hore“.

Na bystrických teraskách sa človek všeličo dozvie, aj od susedného stola. Napríklad ako sa dve priateľky (A a B) rozprávali o dovolenke.

A: „Si krásne opálená, kde ste boli na dovolenke?“

B: „Ale... v Dubaii“, znela odpoveď.

Intonácia odpovede, to „ale... v Dubaii“, vzbudilo moju pozornosť. Nenápadne zdôraznená ležérnosť v podtóne odpovede, nemohla nikoho nechať na pochybnosti, že táto pani aj s rodinou patria k onej spoločenskej vrstve, ktorá letné dovolenky absolvuje buď v Emirátoch, prípadne v St. Tropéz alebo na Bahamách, ale v žiadnom prípade nie v Chorvátsku a už vonkoncom nie na Počúvadle či na Liptovskej Mare.

A: „A ako ste sa mali?“

B: „Ale celkom fajn, všetko bolo perfektne zorganizované, bohatý program, mohli sme si vybrať na čo sme mali chuť, super bazén priamo v hoteli, no relax ako sa patrí.“

A: „A boli ste sa kúpať aj v mori?“

B: „Ale hej, raz sme sa vybrali na pláž, hneď ráno, lebo ináč sa to kvôli horúčave neďa znieť. Perfektne upravená pláž, lehátka, slnečníky, buffet, čističkové sociálky, všetko, čo by si len chcela. Ale piesok bol už ráno tak horúci, že bez šlapiek by si sa do vody ani nedostala. Na takomto piesku by Cigáni medveďa naučili skôr tancovať ako na pahrebe.“

Boli sme tam úplne sami až neskôršie prišiel ešte jeden pár. Najskôr ako že nič, potom sme sa dali do reči, najprv rukami – nohami po anglicky, ale vysvitlo, že sú to Slováci a predstav si, od nás, z Bystrice! Celkom sympatickí, mladí, prišli tiež s cestovkou, ale inou ako my.“

A: „Nehovor, taká náhoda! Bystričanov stretneš všade po svete.“

B: „No predstav si! Doma majú perfektné plážko a oni sa trepú tisíce kilometrov na pláž, kde sa holou nohou neďa ani len stúpiť, len aby sa mohli doma vychvalovať, že boli na dovolenke v Emirátoch. Takí snobovia, čak?“

Dušan Klimo

POHRONSKÁ HRADNÁ CESTA

5. HRAD REVIŠTE – 314 m n.m. www.hrady.sk

Zrúcanina hradu Revište je veľmi dobre viditeľná z diaľnice alebo z vlaku, nad Revištským Podzámkom na okraji zalesneného zrázu nad Hronom. Hrad Revište postavili v druhej polovici 13. storočia okolo roku 1253 spoločne so Šášovským hradom a plnil úlohu ochrany cesty do stredoslovenskej banskej oblasti. Počas jeho existencie mal viacerých majiteľov ktorí sú uvedení z vierohodnej listiny z roku 1331. Pôvodne bol hrad kráľovským majetkom, neskôr ho vlastnili Ján Jiskra, kráľovná Beatrix a v roku 1490–1647 bol majetkom Dóczyovcov. Počas Thökölyho povstania v roku 1677 hrad bol poškodený a hoci bol aj opravený, postupne chátral a v 19. storočí bol len ruinou. Možnosť občerstvenia v Reštaurácia pod hradom, splav Hrona. Náučný chodník – Majitelia hradu Revište, akcia Noci hradov a zrúcanín, účasť na dobrovoľnej brigáde na záchranu hradu. Možnosť podporiť záchranu hradu darom do pokladničky hradu - peniaze, drobné mince.

Odporúčame: návšteva hradu Revište, účasť na dobrovoľnej brigáde, účasť na akcii Noci hradov a zrúcanín, absolvovať prechádzku po Náučnom chodníku – Majitelia hradu Revište. Realizovať splav Hrona, zakúpiť si suveníry na pamiatku – Turistický záznamník – Hrady Banskobystrického kraja č. 1.

6. HRAD ŠÁŠOV – 340 m n. m. www.hrady.sk

Jedným zo strážnych miest – stavieb v údolí Hrona je zďaleka dobre viditeľný Šášovský hrad, čnejúci sa na hradnom brale pod názvom Orlí kameň. Spomína sa v listinných materiáloch z roku 1253. Gotický hrad sa zachoval vo výzore 14. – 15. storočia, najmä však zo žigmundovskej prestavby. Vnútorň hrad mal palác s malým nádvorím, ktoré strážila veľká valcovitá veža a ďalšie obytné a hospodárske objekty. Slúžil spolu s hradom Revište na ochranu cesty do banských miest stredného Slovenska. Na začiatku 14. storočia bol kráľovským majetkom a v roku 1490 ho odkúpili Dóczyovci, ktorí ho vlastnili až do 17. storočia. Počas Thökölyho povstania bol hrad ťažko poškodený a potom od 18. storočia už len pustol.

Je možné sa zapojiť do aktivít okolo hradu – brigáda, poskytnúť finančný príspevok na záchranu hradu, navštíviť pamätnú izbu pod hradom na ceste na hrad – múzeum, turistická trasa po modrej značke do Ladomerskej Viesky – Náučný chodník, Šášovské hradné dni.

Odporúčame: návštevu hradu s možnosťou dobrovoľnej brigády, nákup suvenírov, účasť na akcii Šášovské hradné dni, Pešia prechádzka po Náučný chodník – Ladomerská Vieska – Hrad Šášov, zakúpiť si suveníry na pamiatku – Turistický záznamník – Hrady Banskobystrického kraja č. 1

7. PUSTÝ HRAD – HRAD TEPLICA – 629 m n. m. www.hrady.sk

O počiatkoch hradu sa nezachovali písomné záznamy. Sklenoteplický Pustohrad sa spomína vari už len v ľudových povestiach. Zaujímavá je ľudová tradícia, ktorá hovorí že hrad patril templárom, ktorí boli v našich krajoch pred 600-700 rokmi. Bol postavený na strmom brale a v dávnej minulosti mal veľmi dôležitú úlohu. Prvá písomná zmienka o hrade Teplica je až z roku 1456, kedy sa ho zmocnili vojská Jána Jiskru z Brandyša. Hrad striedal majiteľov a v roku 1602 ešte existoval. O samotnom zániku hradu nevieme nič určité, možno zanikol v čase stavovských povstaní v 17. storočí. Samotné hradné múry boli rozebrané ako stavebný materiál pre stavbu kostola v Sklených Tepliciach v rokoch 1807–1810. Dnes je zachované len torzo zvyškov múrov a valové útvary zarastené lesným porastom. Dobře viditeľné je murivo zahĺbeného objektu cca 70 cm precízne vymurované z lomového kameňa, pravdepodobne ide o cisternu na zachytenie vody.

Odporúčame: navštíviť obec Sklené Teplice a ich kúpele, parný kúpeľ, Banský kúpeľ z polovice 18. storočia, park vysadený 1835–1838, kostol sv. Lukáša, socha Jána Nepomuckého, kúpalisko a výstup na hrad Teplica (Pustý hrad).

8. KAŠTIEL ŽARNOVICA – 230 m n. m.

Postavený bol v roku 1490 Filipom Doczym. Pravdepodobne bol postavený na pôvodne starších základoch opevneného hradu. Za službu vo vojsku Mateja Korvína získal hrad darom za hrdinstvo v bojoch po zostatkoch husitských vojsk na Slovensku. Pôvodne stredoveký gotický hrad slúžil ako predpevnosť hradu REVIŠTE. Je typom neskorogotických zámkov, dnes nazývaný kaštieľ. Turci napadli a vypálili Žarnovicu v roku 1647 a hradného pána Žigmunda Doczyho stáli. Telo mŕtveho Žigmunda D. dal pochovať jeho brat do krypty kostola v Ladomerskej Vieske, kde sa nachádza aj mramorová platňa, ktorá nás informuje o tejto historickej udalosti. Ako sa na náhrobnej doske uvádza, 4. august 1647 bol osudným dňom, keď turecká jazda na viacerých miestach podpálila Žarnovicu a potom zaútočila aj na samotný zámok (nový kaštieľ). Vymretím rodiny Doczyovcov sa končí v roku 1676 takmer 200-ročné panstvo a končí sa aj jedno významné obdobie revištského panstva a Žarnovice. Ďalším významným medzníkom je 16. máj 1664, kedy sa odohrala bitka medzi cisárskymi vojskom generála Ľudovíta de Souchesa a Turkami. Skončila sa víťazstvom cisárskych vojsk pod vedením generála Ľudovíta. Pri oslavách 100. výročia tejto bitky cisárovná Mária Terézia pozvala zástupcov Žarnovice do Viedne. Dala v Žarnovici postaviť kamenný obelisk, ktorý kedysi stál na križovatke hlavnej cesty na Dolné Hámre – jeho osud je však od čias ukončenia 2. sv. vojny neznámy. Dnes je kaštieľ vo vlastníctve mesta Žarnovica.

Odporúčame: Návštevu mesta Žarnovica, kostol gotický zo 14. stor. Kaplnky: na kalvárii – neogotická z roku 1895, v meste malá baroková z 18. storočia, socha sv. Jána Nepomuckého z polovice 18. storočia, pomníky: padlých v SNP a Sov. armády, kaštieľ v rekonštrukcii. Zo železničnej stanici je začiatok žltej turistickej značky cez Lukavicu do Hodruše - Hámre.

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Vydáva: Občianske združenie Permon Vychádza štvrťročne. Šéfredaktor: Ing. Pavel Gender. Zástupca šéfredaktora: PhDr., RNDr. Richard R. Senček, Ph.D., PaedDr. Dušan Jarina, Redakčná rada: Ján Baláž, Mgr. Jozef Ďuriančík, Igor Chromek, Ing. Július Burkovský, PhDr. Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdíková, Michal Kiššimon, doc. Ing. Norbert Gáborčík, Ph.D., Ing. Jozef Kreutz, Ján Vícen. Grafická úprava: PaedDr. Dušan Jarina.

Adresa redakcie: Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica, e-mailový kontakt: gender@pobox.sk, nasudj@gmail.com, Tlač: DALI-BB, s.r.o., Banská Bystrica. Registr. číslo: OÚ-OPT-1/2003. ISSN 25859420. Elektronickú podobu nájdete: www.banskabystrica.sk v podadresári kultúra a www.permon.eu, www.permonrevue.sk